

GÂNDIREA

ANUL XI

No. 9

GÂNDIREA

STAT ȘI CULTURĂ

APEL CĂTRE ELITA CREATOARE A ROMÂNIEI

DE

NICHIFOR CRAINIC

VOIEVODAT CULTURAL

Prieten din adolescență al culturii românești, Carol II, suindu-se pe tron, a ținut să-și afirme dela început voința de a deveni un voievod cultural în sensul lui Neagoe și al lui Brâncoveanu, al lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu. Tânărul Rege știa ce vrea. România odată rotunjită în graniți etnice, urmează ca, simultan cu politica de conservare a figurii ei geografice și de cristalizare a vieții sociale înlăuntru, să se desvolte condiții prielnice și stimulente necesare spiritului creator românesc. O înflorire culturală, care e suprema îndreptățire a unui popor între celelalte popoare, nu e posibilă decât în climatul unei depline libertăți politice. Această libertate ne-am cucerit-o. În consecință, ni se impune justificarea în fața noastră și a lumii prin nobile zămisleri culturale. Prin cultură nu înțelegem aici opera de difuziune a o sumă de cunoștințe, până la ultimul cetățean, operă care e a școalei și constituie propriu zis tehnica unei culturi. În sensul acesta putem deveni un popor foarte instruit asimilându-ne cunoștințele luate deagata dela popoare mai luminate decât noi. Dar aceasta nu însemnează o justificare. Prin cultură înțelegem invenția proprie a geniului etnic prin care se afirmă în lume personalitatea specifică a unui popor. Americanii sânt un popor instruit, dar Francezii strălucesc prin creația spirituală a geniului lor. Fenicienii erau un brav popor de negustori și atâta tot, dar Elinii supraviețuiesc miilor de ani prin arta și filosofia lor.

Când Regele Carol II și-a afirmat voința de a fi voievodul culturii, a deschis cu aceasta, principial, epoca de nobilă justificare a noastră prin creații proprii. Prin șeful său, statul se mărturisește conștient de această misiune și se încarcă cu sarcini ce se cer transformate în programe de acțiune. Sântem, prin urmare, în drept să ne întrebăm : care e acest program de acțiune oficială pentru ocrotirea și stimularea creației noastre spirituale?

Ceeace putem constata e că, după un an și jumătate de domnie a Regelui Carol II, acest program nu există. Ceva mai dureros : ultimii ani de politică activă au șters și cel din urmă vestigiu de preocupare oficială. Raportat la realitatea politică, voievodatul cultural, a cărui enunțare a fost aclamată de întregul suflet românesc, a rămas suspendat în văzduh ca un paradox sau ca un pium desiderium, fără perspectivă apropiată de înfiripare. Criză financiară? Nu. Pentru că vom vedea : un program oficial de stimulare a creației culturale nu implică sarcini bugetare exorbitante. Contradicția voinței regale, care voință trebuia să fie un principiu imperativ, stă în lipsa de pricepere tot mai acuzată a factorilor politici pentru asemenea probleme.

Să examinăm faptele.

STAT DESORIENTAT

După unire, ideea statului cultural s'a afirmat prin înființarea Ministerului Artelor, în 1919. Un poet cu mare prestigiu are paternitatea faptului : Octavian Goga. Ideea era nouă și întemeietorul a guvernat insuficient pentru a-i găsi adevăratele baze permanente. S'a impus dela început și a dominat ceea ce, din artă, era mai bătător la ochi și mai aproape de înțelegerea politicianului român : teatrul. Ministerul Artelor a fost de fapt ministerul teatrelor. Politica culturală s'a transformat într'o nenorocită teatromanie și în curând s'a ajuns la o covârșitoare și costisitoare hipertrofie teatrală în paguba tuturor celorlalte arte. Dacă la un moment dat, bugetul acelu Minister înscris pentru teatre 120 de milioane, pentru toate celelalte arte : literatură, muzică, pictură, sculptură, el înscris maximum 20 de milioane. Aceasta în epoca cea mai binevoitoare. Azi bugetul teatrelor a crescut, iar al celorlalte arte a scăzut treptat până a ajuns la zero. Suntem, comparativ, statul cel mai teatralist din lume.

Constatăm astfel dela început, o gravă deviere dela rolul asumat de stat ca protector al artelor : teatrul, ca instituție de artă, nu e o producție, ci o reproducție, adică ceva de ordin secundar. Deplasându-și atenția dela primar, care e producția artistică, la secundar, statul devenea prodig față de un soi de artă care, mai puțin decât oricare alta, avea nevoie de oficialitate. Dovadă : teatrele particulare care, până nu eră concurența ucigașă a cinematografului, au făcut carieră mult mai strălucită decât cele oficiale.

Cu bugetul artelor producătoare, care la un moment dat atinsese maximum de 20 de milioane, Ministerul n'a știut niciodată ce să facă : l-a împărțit în ajutoare personale artiștilor fără nicio selecțiune (în cea mai mare parte artistelor) și în fond de cumpărare de tablouri și sculpturi, absolut fără niciun criteriu. Achizițiile stau dovadă : 95% din ele constituie o rușine pentru prestigiul statului și o osândă pentru gustul și capacitatea miniștrilor. Afară de întemeietor, titularii succesivi ai acelu Minister, uneori persoane de o proverbială ignoranță, reduceau, printr'o totală lipsă de înțelegere a funcției culturale în stat, pe artistul de orice fel la situația nedemnă de cerșetor oficial.

Astfel practică, ideea statului cultural, adică a statului stimulent al producțiilor artistice, a devenit din an în an mai compromisă, până să amurgescă în ridicul. Fără concepție, fără program, fără orizont, Ministerul Artelor n'avea obiect. La 1 Ianuarie 1930, a fost desființat iar rămășițele lui aruncate la departamentul spitalelor cu foaia de diagnostic : « Educația Poporului ». Operația a fost mortală. După un an de agonie în spital, guvernul următor, adică actual, desăvârșia o îngropăciune fără nicio pompă : a predat spectacolele unei conduceri centrale autonome, iar direcția artelor, umbră a departamentului de odinioară, a suprimat-o prin lege.

Așa dar, sub voievodatul cultural al Regelui Carol II, guvernul României a isgonit din preocupările sale însăși ideea de raport între stat și creația culturală românească. Oficial vorbind, artele, în care se întrupează totuși geniul specific al acestui popor, nu mai există. Funcția lor a încetat. Iar artiștii, bijutierii prin destin ai diamantului nostru etnic, sunt astăzi cei din urmă cetățeni ai acestei țări, — unde, guvernele acordă zeci de milioane derbedeilor improvizați în șomeuri. Și când știi că până și împărăția sinistră a Sovietelor, pe care totuși n'o dorim, atribuie un rol însemnat în stat făuritorilor de frumuseți și, pentru aceasta, le asigură pâinea zilnică, indignarea îți covârșește încrederea în capacitatea de orientare a statului nostru burghez...

STAT EXPLOATATOR

Demisionând din funcția pe care și-o asumase și cu care n'a știut ce să facă, de protector al producției culturale, statul n'a încetat totuși de a fi un exploatator și un beneficiar al acestei producții. Ce s'ar face, bunăoară, învățământul oficial fără literatura românească ce-l hrănește întreg, dela

cel primar până la cel universitar? Produs original, subiectiv, din chinul dumnezeesc al artiștilor, literatura — și toate artele cu ea — e folosită cașicum ar fi un bun natural, oficialitatea ignorând în acelaș timp pe artiști ca pe cei din urmă netrebnci ai societății. Când e vorba să-și refacă peste hotare un prestigiu distrus de bandiții ministeriali și parlamentari ai tuturor partidelor și guvernelor, acelaș stat recurge la aceleași opere frumoase, pe care le plimbă prin expoziții internaționale și se fudulește cu ele față de străini, — în timp ce autorii acestor opere frumoase au murit și mor în cruntă restriște. In ultimul timp a luat ființă serviciul de propagandă peste hotare, care căutând să repare ca faimă ce distruge bestialul nostru politician, nu este, în condițiile arătate, decât un oficiu de exploatare oficială a florilor culturii românești : Imi trebuie inima ta, cadavrul nu mă interesează.

Iată raportul statului față de cultura națională și de făuritorii ei.

INTRE STAT ȘI SOCIETATE

Statul odată demisionat, producția culturală rămâne să ducă o viață la voia întâmplării. Bântuită de calamități și de neliniștile viitorului, societatea burgheză actuală nici ea nu înfățișează condiții prielnice spiritului creator. El e esențialul ; ea preferă perifericul. Otrăvită în cheagul ei lăuntric, clătinată în centrul echilibrului ei, confuză în judecata valorilor reale ale vieții, societatea contimporană aleargă după paliativele durerii și crede că le-a găsit în gâdilările ușoare, de epidermă : cinematograf, sport, radio, charleston și bar. Vârtej de senzații ce biciuie precipitat sensibilitatea, robind-o unui sensualism obsedant ce nu mai îngăduie controlul judecății. Viața în spirit a devenit un anacronism ; viața în senzație o teroare delicioasă. Idealul femeii e șofeurul, al fetei dansatorul de bar și eroul de cinematograf, al adolescentului nudul și boxeurul cretin, al omului desamăgit cocktailul, al funcționarului delapidarea, al omului de stat lovitura multimilionară, al falitului sinuciderea.

În această rostogolire a valorilor vieții, mai e de mirare că din 18 milioane de cetățeni ai României abia 200.000 citesc ziare, din 500.000 de « intelectuali » abia 7.000 citesc cărți, din 100.000 de îmbogățiți peste noapte abia 50 în toată țara sunt amatori de pictură și vreo 20 de sculptură ? E imposibil să credem că criza economică are repercusiuni dezaastroase asupra vieții culturale, când sute de mii de oameni în România își plătesc în fiecare seară intrarea la cinematograf. Sub raportul mișcării intelectuale, criza nu trebuie căutată pe teren economic ; ea zace în psihologia dezagregată a epocii. E un amurg al spiritualismului în favoarea sensualismului. Funcția dreaptă a inteligenții a cedat sub năvala senzației.

De parte de a pune frâu acestei bolnave rostogoliri, statul se lasă târît spre prăpastie odată cu ea. Sub aparență de control, el încurajează de fapt toată furibunda exhibiție cinematografică ; sub pretextul educației fizice, el înnebunește tineretul cu iluzia eroismului sportiv, creind imense stadioane în fiecare orășel, — în vreme ce nici capitala nu are o bibliotecă publică ; el lasă acelaș tineret pradă educației de bar și, în schimb, ridică severitatea bacalaureatului ; el îngăduie cu revoltător cinism să cotopească librăriile și chioșcurile potopul publicațiilor străine de pornografie nudistă, naturistă, freudistă.

Între statul demisionat și societatea bântuită de anomalii, cultura românească, expresie a geniului autohton, agonizează.

VINA ELITEI CREATOARE

Să vorbim drept : vina dezastrului o poartă numai politicianul desorientat sau, poate, și creatorul de cultură însuș ? Care a fost în acești ani, acțiunea elitei creatoare în favoarea producțiilor ei, adică în orientarea omului politic ? Niciuna. Căci, în definitiv, omul politic al democrației s'a ridicat pe umărul numărului, iar nu pe umărul spiritului aristocrat. Exponent al instinctelor po-

pulare, politicianul e totdeauna o gură mare și întâmplător un cap subțire. Iar o gură mare nu înseamnă o cugetare în funcția culturală a statului. Era, deci, rolul elitei creatoare să-l inițieze în lucrurile subțiri și necunoscute lui. Dar elita creatoare a strălucit prin absenteism. Marea ei vină este că, trăind retrasă în fascinația frumoaselor idealuri, a atribuit gorilei politice grija de destinul operelor culturale — când aceasta nici bănuială n'avea. Cum putea să se ivească un program de acțiune oficială? Elita creatoare a pierdut din vedere că în statul burghez, politica e un joc de interese și de funcțiuni ale diferitelor categorii sociale. Omul democrației, arendaș temporal al puterii, n'are inițiativă; el lucrează sub presiunea categoriilor sociale. Echilibrul politic în statul democratic stă în armonizarea acestor interese și funcțiuni afirmate, pe încăieratele, de categoriile sociale. Contemplativă prin natura și năzuințele ei superioare, elita creatoare s'a ținut departe de încăierare, și plătește cu izolarea în care se află azi. Și a mai uitat un lucru, care putea să devină o tradiție în politica României: statul acesta democrat și ingrat, nu e decât opera unor literați și vizionari: generația dela 1848. Artiștii de atunci, amestecați în valmășag, știură să contemple fără să disprețuiască acțiunea. Intemeietorii, reformatorii, organizatorii vieții noastre moderne n'au fost, prin urmare, eroii cu gura lăbărată ai numărului, ci eroii cu fruntea în nouri ai spiritului. Din profunzimea lor demofilie, care știa să se jertfească, s'a născut acest stat, confiscat apoi de o democrație care nu știe decât să exploateze. În virtutea diferențierii funcțiilor, elita creatoare s'a retras ulterior în turnurile ei de fildeș. Lux plătit scump. Urmașă a ctitorilor de stat, ea a ajuns astăzi anexă cu pălăria în mână a omului democrației. Iar omul democrației, pentru a se simți stăpân comod, a născocit legenda batjocoritoare de contemplații: literații și artiștii nu se pricep în politică!

NECESITATEA ORGANIZĂRII

Din cele spuse până aici, se încheagă limpede, credem, următoarea concluzie:

Elita creatoare a acestei țări trebuie să se organizeze în corp compact pentru a da, fiindcă numai ea singură poate să dea, un program de acțiune funcțiunii culturale în stat. Scriitori, compozitori muzicali, pictori, sculptori, artiști de tot felul cari au știut să articuleze o armonie din gândurile șoptite în adâncuri de geniul acestui popor, sunt chemați să s'adune în spirit de colectivitate frățescă și să determine condițiile prielnice unei înfloriri culturale.

Departee de noi gândul de a ne constitui în șomeuri și de a lua cu asalt o vistierie părăginită. Săraci cum suntem, nu adușmecăm ajutorul ci venim să aducem un ajutor. Condițiile prielnice de care vorbim constau din câteva linii de directivă, din câteva măsuri legale și dintr'un neînsemnat sacrificiu bugetar.

LITERATURA

Cartea e mijlocul clasic de educație a popoarelor. Suferința ei în România de azi e lipsa de debușeu. El se poate crea prin intervenția statului în două moduri:

1. Un regim al comerțului;
2. Un regim al bibliotecilor.

1. Regimul comerțului privește librăriile și chioșcurile. Poate în nicio țară din lume nu există librari și depozitari mai agramați și mai incorecți ca în România. E necesară o legiferare specială a comerțului cărții și imprimatelor. Agramații actuali trebuiesc înlocuiți cu oameni cari posedă titluri de cultură. Precum farmacist nu poate fi decât cine are o pregătire științifică anume, librar și depozitar nu poate fi decât un intelectual. Avem azi o pletoară de titrați cu care nu știm ce să facem. În Germania nu există librar care să nu fie doctor universitar și nici băiat de librărie care să nu fie bacalaureat. Un librar intelectual devine un factor activ și însemnat al propagandei cărții.

Pentru garanția comerțului imprimatelor e necesară înființarea unei centrale a librăriilor și chioșcurilor prin care prețul mărfii trimise să fie asigurat.

2. Inițierea prin lege a bibliotecilor în fiecare sat și oraș. Avem 35.000 de învățători, 10.000 de preoți și câteva mii de profesori. În fiecare colț de țară se poate găsi elementul priceput să conducă și să alimenteze biblioteca, după ce el a fost pregătit prin cursuri de vară anume instituite. Se vor obține numai astfel în țară cel puțin zece mii de debușuri ale cărții. Regimul există în Cehoslovacia și în Bulgaria, cu rezultate impunătoare. Cum aceste biblioteci vin în atingere cu cultura populară, organul statului poate comanda scriitorilor cărți speciale în acest scop.

E nedemn ca în România să existe o lege care asigură până și comerțul de automobile în favoarea caselor furnizoare din străinătate, dar absolut nicio măsură care să asigure cartea națională. Hrana spiritului e părăsită la voia întâmplării. O dovadă : în România Mare, dela războiu, nimeni n'a mai tipărit clasicii literaturii noastre. Un deceniu cărțile lor nu s'au găsit nicăieri. S'a gândit statul să umple această ne mai pomenită lacună? Nu. Și doar a cumpărat cu o sumă fabuloasă, vasta tipografie a « Culturii Naționale », fără să știe nici azi ce să facă cu ea!

PLASTICA

Pictura și sculptura, făcând parte împreună cu arhitectura, din așa zisele arte aservite, nu se pot desvolta amplu, decât pe temeuri de comenzi. Arta Eladei, arta medievală și arta Renașterii, dacă au atins proporții monumentale și străluciri fără moarte, e mulțumită comenzilor. Statul, cetatea, biserica, marii bogătași au dat totdeauna avântul plasticeii. Cum voiți să prospere admirabilele talente pe care le avem, dacă ele sunt constrânse să lucreze în proporții meschine, pe măsura pungii celor vreo 50 de amatori particulari din România? Ați văzut vreo clădire publică la noi, ornată de pictori și de sculptori? Statul i-a exclus cu desăvârșire. Dar unui stat cultural i se impune neapărat colaborarea plasticilor la înfrumusețarea palatelor publice :

Pentru pictori, un vast teren de creație trebuie să ofere bisericile, batjocorite azi de văpșitori. Gloria artei bizantine poate astfel reînvia. Pentru aceasta învățământul ei e neapărat în academiile de Arte-Frumoase, iar nu la Văleni, cum greșit crede d-l N. Iorga.

Atâtea statui și monumente publice pot chema întrecerea sculptorilor. Trebuie numai o inițiativă gândită a oficialității și o reglementare precisă pentru a scuti țara în viitor de erorile cu care a fost ofensată până acum.

România nu are o Pinacotecă națională în care să s'adune cu severitate și gust primeștiile plasticeii românești. Ce s'a strâns în condițiile amintite, înfățișează caricatural arta noastră.

Artiștii plastici nu se mai pot manifesta azi nici față de publicul amator : chiria unei săli de expoziție întrece puterile lor. Până la ridicarea unui palat al artelor, statul va trebui să ia pe seama sa sălile Ateneului speculate azi neomenos de o cointeresare fără justificare, și casa dela Șosea, clădită cu fondurile Ministerului Artelor pe seama... Casei Grădinilor! Cum posedă o tipografie de mâna întâia, acelaș stat poate să dea la lumină monografiile colorate pentru a propaga gustul artei în popor.

MUZICA

România are azi o pleiadă de compozitori cari, liberi de robia Occidentului, au întemeiat mândra școală autohtonă. Poate mai mult ca oricare altă categorie de artiști, compozitorii noștri zămislesc în colaborarea cu geniul popular, adăpându-se din fântâna fără fund a folklorului. Un stat preocupat de inima masselor sale ar ști să folosească imens din această împrejurare, apelând la colaborarea poezilor și a muzicanților pentru a da serii de cântece școlai, armatei (n'ați observat ce orori cântă soldații?), bisericii, asociațiilor culturale și mulțimii. Cu câteva cântece inspirate se pot crea stări de suflet universale.

Având aceleași convingeri, și trecând în 1927, pela Ministerul Artelor, am întemeiat « Arhiva fonogramică » a României, înzestrând-o cu toate mijloacele tehnice moderne pentru culegerea și

salvarea cântecului popular. E una din mândriile trudei mele că România a fost dăruită cu această instituție trei ani înaintea Cehoslovaciei, țară eminentamente muzicală. Organizată și condusă de d-l G. Breazul, Arhiva fonogramică numără azi 7000 de melodii adunate din popor. Bineînțeles, guvernele noastre i-au suprimat bugetul necesar, oprindu-i activitatea. Paralel, societatea compozitorilor, condusă de d-l C. Brăiloiu, a strâns până acum încă vreo câteva mii de melodii. Posedăm astfel peste 10.000 de melodii populare, cristalizarea muzicală a sufletului românesc. Statul e dator să le tipărească și să le răspândească pretutindeni.

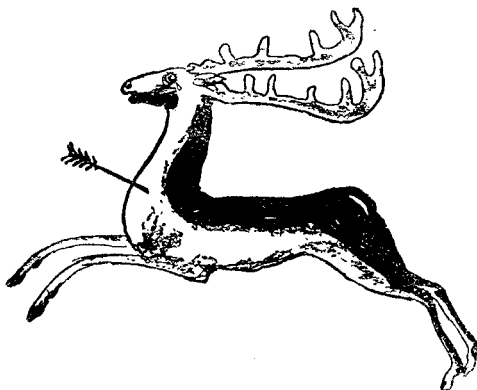
Un mare neajuns al compozitorilor noștri e lipsa unei edituri ; mai ales pentru poemele simfonice și textele de operă. Cum tiparul acestora e costisitor și nu rentează, statul e dator să întemeieze o editură muzicală.

Considerând muzica în marea ei funcție socială, prin cântece de muncă, de iubire de țară, de încredere în noi și în destinul nostru, se pot stimula energiile amorțite, se poate determina sentimentul solidarității obștești, cheagul oricărui organism social viabil. Pângărită în sufletul ei, dezagregată în viața ei materială de feroasa incapacitate a gorilei politice, comunitatea poporului românesc nu se poate regenera decât prin puterea intelectuală, artistică și morală a spiritului. Nimeni nu reprezintă acest spirit în măsura în care îl reprezintă artiștii. Darul cu care sunt înzestrați, intuiția specială a realităților permanente și esențiale, le atribuie rolul covârșitor în opera de regenerare a poporului nostru. Demofilia, iubirea de popor, e substanța întregii noastre arte și literaturi. Față de omul politic al democrației, arendaș al puterii pentru a o exploata, artistul are prerogativa morală a unei aristocrații ce s'a jertfit totdeauna, s'a dăruit și a servit. El nu e anexa umilă a omului politic. El e în situația de a-i impune acestuia norme și orientări pe care a dovedit cu dezas-truoasă prisosință că nu le are.

LIGA ARTELOR

Prin urmare : organizarea elitei creatoare într'o Ligă a tuturor artelor în scop de a sistematiza un program comun și de a preciza metodele pentru a-l impune. Examinând punctele de orientare expuse mai sus, se va vedea ușor că ele nu conțin nimic utopic și irealizabil. Traducerea lor în fapt nu cere un plus de sacrificiu pentru vistieria statului. Mijloacele se pot indica lesne. Nu se poate obiecta în niciun caz că momentul economic e neprielnic unei asemenea intervenții. Sub raportul creației culturale, obiecția aceasta poate fi cel mult o invenție a politicianului care, opac unor asemenea probleme, ia în deșert însuș cuvântul Regelui. România are altă misiune decât aceea de a fi pradă neghioabă a tuturor aventurierilor ridicați rând pe rând din mlaștina democrației. Regele, din ceasul întâiu al domniei sale, a subliniat această misiune.

Rămâne ca făuritorii noului duh să iasă din bârlogurile unde, singuratici, își amărăsc superbul vis și să se încordeze pentru acțiune organizată.

ROATA ÎNTRARIPATĂ

DE
SANDU TUDOR

La'nceput din dor nespus
zvârli un fir de gând în sus.
Sui în scări firul subțire
arcuit spre stihuire.
De ai râvnă nu rămâi
lângă gândul căpătâi.
Zbori cu-aripi de-argint la gleznă
peste apa 'ntâi de beznă,
prin hotare 'ntunecoase,
moartea simțurilor joase.
Treci departe, albastra valmă,
cu luceferi albi în palmă.
Adevărul, noapte dreaptă,
îți adie tâlcu 'n șoaptă.
Intri 'n auria Mare
cu dungi roșii cerc de zare.
Pe văzduh Slava se-arată
în icoană ne 'nserată
ce-și ascunde 'n strălucire
purpura cea peste fire.
In clipita când te 'nclini
Chipului sfintei Lumini
inima vrăjii acele

îți va tremura 'n inele
ritmic cânt de aur vechi.

Un bob de-ai prins în urechi
ai să pici din nou în humă.

Aci, cu zâmbet de glumă
bați o stea în vârful de munte.

Înțintând steiul în frunte
cu scânteii din focul rece,
scrii în slova care trece
cu un deget de ninsoare
stihul geamăn care-ți moare.

Și-ai rămas sărac și mut
fiindcă ești făcut din lut.

Iar de vrei să mergi 'nainte,
urci iar Roata - peste - minte,
prin albastrul de smerire
și prin aur de uimire,
ca să prinzi împurpurat
viața versului curat.

CEI PATRU TROGLODIȚI

DE

CEZAR PETRESCU

Omul cu mâna de fier bătuse de câteva ori în capacul cutiei. În întuneric, cu un țiuț ascuțit de panică, șobolanii au dat buzna la găurile lor, în toate ungherele. Pe mâini, pe piept, pe obraz, i-am simțit trecând cu burta lucioasă și umedă, grași, grei și totuși cu o viteză de acrobați. Scârba atingerii mi-a alungat somnul. Știam că nu mai e mult până la ziua. Când omul cu mâna de fier începe să bată în cutie, e un semnal tot atât de exact ca sirena unei uzine deșteptând lucrătorii.

În coltonul ei, baba cea surdă, spalătoarea de cadavre, se răsuci, tuși, gemu și prinse a se vătă de vătămătură.

Numai Țibic, desmățatul, sforăia fără grijă sub țoale, în somnu-i superb și total, de copil.

Afară clipotea monoton ploaia de Noembrie. Era o curgere fără sfârșit și fără nădejde cași viața noastră, a larvelor omenești din acest subsol. Prin gaura strâmtă, de sus, frigul pătrundea umed până la oase. Incepu să pătrundă și o lumină murdară, o lumină posomorită și sepulcrală ca într'o pivniță lugubră de morgă.

Omul cu mâna de fier vorbea singur. El nu vorbea decât singur. Blestema și era mânios. Pe urmă scotoci în cutia de scândură, desfăcu foșnind niște ziare, începu să mestece și se auzi un gălgâit dintr'un gât de ulcior. Din pricina lui se înădiseră șobolanii aci. Adusesese cutia goală de zahăr și o prefăcuse în dulap de provizii. Căra cârmojuri de pâine, resturi de brânză, pește de mult putrezit și aruncat. Acolo era depositul lui, de care nu ne atingeam nimeni, până ce-au dat șobolanii și au început să se ia la întrecere cu dânsul.

Omul cu mâna de fier îi vâna. Pot spune că se dovedea un vânător iscusit. A avea o armă pe care n'o aveam noi. Cârlișul de fier, cu două cângi îndoite la vârf, ținându-i loc de braț. Se târa noaptea, când îi simțea înlăuntru, întotdeauna aproape de zori, își ținea răsufarea și ridicând cangea, lovea fără greș. Știam că și astăzi, acuși la lumină, vom găsi unul cu capul sfărmat și cu intestinele scoase. Omul cu mâna de fier, nu-și ștergea sângele sleit de pe cârliș, nici nu arunca stârvul afară. Aștepta să-l aruncăm noi.

Nu știam cum îl cheamă, nici de unde a venit. De altfel nu știam nimeni aci, nimic despre nimeni.

Numai baba cea surdă și știrbă ne povestea istorii sinistre din viața ei de scâldătoare de cadavre.

De trei luni viețuiam în caverna aceasta de troglodiți. Moșneagul cu mâna de fier, numai de două. Dar el își alesese locul cel mai bun, el mormăia ca o gazdă ursuză și el se uita la noi dușmănos, ca la niște usurpatori.

Era un subsol de casă dărâmată, cu pavaj de ciment și fără de uși, fără geam în fereastră. O casă supusă alinierii, în centrul orașului, aproape de cheiu. Toate etajele fuseseră date jos, pe urmă din cine știe ce pricină lucrările au rămas părăsite. Totul era plin de moloz și pământ. Scăpase subsolul acesta de bucătărie, cu plita și cuptorul surpat, cu ușile smulse, dar cu un acoperiș unde nu pătrundea ploaia. N'am descoperit eu adăpostul. Nu aveam ochi atât de isteți. L-a descoperit Țibic; îl ochise demult pentru zile grele.

Până în August eu descoperisem altceva. Sala de așteptare de clasa III-a la gară. Veneam înainte de miezul nopții, alegeam un loc pe o bancă și până dimineața dormeam cu oasele muncite și frânte, printre țărani și lucrători, zarzavagii și precupeți, femei cu legături, soldați, ordonanțe și slugi în concediu. Un portar anunța din când în când trenurile; vecinul de alături, soldatul cu lada ostășească din față, năvăleau pe ușă speriați din somn ca șobolanii de adiniauri cuprinși de panică. Eu eram călătorul care nu pleca nicăieri. Imi făceam loc mai larg și când deschideam ochii dimineața, în dreapta și 'n stânga, în față și 'n spate, toți figuranții se aflau schimbați. Plecaseră cei de azi-noapte; acum așteptau alții să plece. Eu eram călătorul care nu pleca nicăieri. De la o vreme, am înțeles că mai găsisse și altcineva ideea unui asemenea hotel gratuit. Aveam un tovarăș. Un copil desmățat cu hainele ferfeniță, cu o șapcă prea mare pentru capul cât un pumn, cu o iluzie de pantofi de dril în picioarele goale. Un copil obraznic și fără astâmpăr, iscoditor și cu toată inteligența adunată în ochii, negri și mici. Știa să-și cucerească locul cel mai bun, într'un colț de bancă, ca să se poată ghemui între spată și perete. Dacă îl găsea ocupat se instala modest, cerea voie la o bătrână sau la un soldat, se prefăcea în cinci minute că adoarme și treptat își lărgea culcuș cu coatele, vorbind și gemând într'un vis mincinos. Călătorii se înduioșau, îi îndreptau capul căzut, câte odată o femeie îl alinta, plângându-l cât e de singur, mic și rufos. La spatele ei copilul scotea limba. A treia oară m'a recunoscut și mi-a surâs amical. Mă înțelesese și dânsul. Eram tovarași.

La sfârșitul lui August însă, fidelitatea noastră eroică la post, a fost remarcată și de alții. Iar ca în toate orânduețile omenesti, a fost interpretată injust și recompensată ingrat. Într'o seară portarul însoțit de gardistul de serviciu, ne-au somat cu asprime să dăm seamă unde călătorim și ce bilete avem. Răspunsurile nu erau satisfăcătoare.

— Circulați! a sunat ordinul. Și să nu vă mai prindem cumva pe aci, c'apoi!...

Am circulat cu melancolie și fără destinație. Din urmă m'a ajuns copilul. Declară optimist, consolându-mă:

— Al dracului sticletele! Vedeam eu că de două seri se uita cam așa... Am scăpat eftin! Cu parșivii ăștia, puteam s'o pățim și mai rău!..

Pe urmă, găsi momentul să se prezinte:

— Pe mine mă chiamă Țibic. Țibic-Țibichi, tot una e.

Mai merse alături, rășchirând pasul să se țină de pasul meu. Pe Calea Griviței, ne-am oprit ca doi isgoniți din Paradis, care nu știu încotro să apuce.

Țibic se lovi peste frunte, sub șapca lui pentru un cap de măsură dublă, lăsată înadins pe ceafă și sprijinită 'n urechi:

— Stai! Am găsit!.. Hai cu mine, că am găsit! Cunosc eu un hotel clasa I, nu a III-a! Hotel Țibichi, pot să-i spun!

Am mers după el până la cheiu, la clădirea aceasta dărâmată. El luase acuma conducerea și eu mergeam după el.

— Ai chibrit?

N'aveam. Țibic îmi mărturisi cu francheță un început de dispreț:

— Vasăzică nu fumezi?! Ce fel de bărbat ești, șefule? Eu fumez. Dară am rămas tocmai în astăseară fără chibrit. Nu face nimic. Așteaptă aci. Intru eu întâi să cercetez cum stă chestia...

Iși dădu drumul prin întuneric, pe povârnișul de lut și moloz, de unde au fost scoase scările. Reveni după câteva minute :

— Prost șefule! Ocupat! Ne-a luat altul înainte. Nu știu ce dracu e... Bărbat? femee?... Am pipăit cu piciorul și cu mâna. Era ceva care a început să facă urît...

Țibic circulă trei pași la dreapta și trei pași la stânga, pe trotuar, cu mâinile în buzunările pantalonilor curgându-i în vine, cu șapca pe ceafă. Agitația lui dovedea că nu se lasă bătut atât de ușor. Intr'adevăr, rosti amenințător :

— Adică mă rog, ce? a luat cameră cu chirie?... Are contract?... Apoi cu mine nu merge așa! Ce mârâie și ce face urît? Slava Domnului, loc este să doarmă zece! Unde încape dânsul sau dânsa — dracul să știe dacă-i bărbat ori femee! — încăpem și noi... Șefule, așteaptă un minut și-ți aduc eu chibrit să vedem cum stă cazul.

A dat fuga la o cârciumă cu regie, s'a întors cu chibrituri. Am intrat ; vietatea din țoale s'a întors cu spatele glăsuind ceva — și de atunci ne-am instalat.

Loc era într'adevăr pentru zece. Eu am ales colțul de sub fereastră. Țibic celălalt ungher din față. Dimineața am făcut cunoștință cu tovarășa noastră de apartament. Baba cea surdă ; spălătoarea de cadavre. Nu s'a mirat de prezența noastră. Nici nu ne-a întrebat de unde venim, cât timp avem de gând să-i ținem companie. Socotea totul foarte firesc în lumea celor vii și poate foarte indiferent. O preocupau mai mult morții. Ne-a vorbit chiar din acea dimineața despre sutele și sutele de cadavre pe câte le-a scăldat ea de două zeci de ani, de când i-a trecut meseria aceasta o soră mai mare, care a murit și dânsa la rândul ei și cu care și-a inaugurat cariera, scăldând-o. Când afacerea merge bine, câștigă cincizeci, o sută, sau două de lei — îi bea și pe urmă așteaptă și rabdă. N'are decât doi dinți, nu poate mesteca, de aceia se ține mai mult cu băutura decât cu mâncarea. Un pact tacit s'a stabilit între noi. Fiecare ne-am delimitat domiciliul. Spălătoarea de cadavre avea boarfele ei, poate perni și giulgiuri de morți. A doua zi am avut și noi țoalele noastre, aduse de Țibic, Dumnezeu știe de unde și cum.

Eșeam din visuină odată cu dimineața. Ne împrăștiam la viața noastră secretă și indiferentă celuilalt. Reveneam seara și ne strecuram ca dihorii. Totul era să nu aprindem lumină și să nu atragem atenția din stradă, că ruina aceasta e locuită. Baba pândea morții ei, în cartiere mărginașe unde se bucura de un evident prestigiu profesional. Țibic pleca fluerând, liber și fără grijă, ca pasărea cerului. Imi oferea câte odată țigări și fructe, bucăți de friptură învelite în ziar, cornuri calde și covrigi cu susan. Era descurcăreț, lăudăros, palavragiu ; dar de-o generozitate promptă și fără gând ascuns. M'a clasat îndată în categoria vagabonzilor lipsiți de vlagă și de inițiativă, stângaci, duși de apă, incapabili de bine și rău — așa cum eram. I-am provocat simpatie și milă ; la zece ani se simțea în stare să mă ia sub protecție. Mă luase, și se achita cu succes. În zilele mele de foame, îmi potolea el lihneala, cu bunuri aduse în sân, în buzunările largi, în foi unsuroase de ziar. Primiam. Demult mă învățasem să primesc orice, de la oricine. Demult eram un mort, așteptând doar să-mi ajungă cadavrul pe mâna spălătoarei bețive și surde.

În Septembrie ne-am trezit cu un oaspe nou, nepoftit și morocănos. Omul cu mâna de fier intrase fără să se anunțe, îmi strămutase boarfele mele în alt colț : l-am găsit fumându-și pipa, cu o lumânare aprinsă și înfiptă în gura unui clondir. Un mormăit a ținut loc de bunăseara. Am stat jos și-l priveam. Era bărbos, roșcat, chel ca o bilă, cu fruntea socratică și îmbrăcat în sdrențe epice, cu două surtuțe puse unul peste altul, cu două veste ; întreaga garderobă. Cangea de fier ținea loc brațului drept și fără îndoială în acelaș accident, își pierduse și laba piciorului, cu montul învelit în peteci. Mai târziu aveam să-i recunosc pasul de departe, pe trotuar, noaptea, sosind. Un pas sonor de ghiată, pe urmă unul mut, de cârpe, și iarăși pasul sonor. Acum îl priveam și nu găseam curajul energetic să-i spun să stingă lumina.

A apărut Țibic și a pus el ordine. A înțeles dintr'o aruncătură de ochi și nu s'a arătat de fel surprins, de sosirea unui nou locatar la hotel Țibichi. Recunoscuse el singur că e loc aci pentru zece, nu pentru trei câți eram.

— Sal'tare șefule! rosti cu simplitate afectuoasă.

Omul cu mâna de fier, răspunse în barbă ceva ininteligibil, ridicând ochi firoși și sunând cârligul pe ciment.

— Bine-bine! Mormăie ce vrei... Deocamdată stinge asta... Cred că n'ai nici un interes să aduci poliția aci! Așa e regulamentul hotelului nostru.

Spunând, Țibic suflă în lumânare.

Omul cu mâna de fier mormăie iarăși lovind, cu fierul în pavajul sonor. Dar nu mai aprinse lumina. Vedea și el că dreptatea întreagă e de partea lui Țibic. Și de atunci n'a mai aprins-o nici odată, nici nu ne-a mai vorbit ceva. Venea, pleca; adusese lada de scândură, o îndopa cu provizii desgustătoare la vedere și dospind în miasme putrede, se trezea noaptea să mânânce și să vâneze șobolanii; ne deștepta și pe noi în sgomotul cârligului de fier lovind cu detunătură în pereții cutiei... Se depărta pe trotuar cu pașii oribili: unul sonor, altul moale, de cârpă. Și ne lăsa nouă grija să aruncăm afară vânatul: șobolanul cu botul sfărâmat și cu mărunțiile scoase. În jurul cutiei se aflau numai bălți de sânge închegat.

Câteodată vărsam.

Afară începură camioanele și tramvaele; în dreptul ferestrei apăreau și dispăreau picioarele trecătorilor svârlind stropi; învățasem să reconstitui omenirea numai după aspectul membrilor de la genunchi în jos: un oltean, un pensionar cu galoși, o fetiță de școală, o ordonanță, o femeie bătrână, un ofițer, un rândaș... și alții și alții. Sute și sute de picioare. Priviam înfășurat în boarfele umede, fără curajul să mă ridic, pătruns de frig, toropit de indiferența unui animal muribund de bătrânețe. Dar omul cu mâna de fier era gata de drum. Răsturnă cutia de provizii cu gura în jos, își adună țoalele în ungher ajutându-se cu cârligul de fier, împinse cu piciorul înfășurat în cârpe șobolanul mort și plecă cățărându-se pe povârnișul de moloz, fără să rostească nimic. El nu vorbea de cât singur. În ploaie, pe trotuarul ud, se depărtară pașii cu ritmul desperechiat: un pas sonor, celălalt moale, de cârpă.

Tăcere. Ploaie. Lumină lividă, ca într'o pivniță lugubră de morgă.

Știam că din boarfele ei, mă privește cu ochi sticloși spălătoarea de cadavre. Poate mă cerceta să vadă cam ce fel de cadavru aș arăta. Ea cunoscuse tot felul de cadavre. Niciodată nu aveam curaj să mă uit la mâinile care-au spălat zgâlțînând, atâtea stârvuri țapene — tot ce rămâne dintr'un om, dintr'o femeie, dintr'o iubire, dintr'o viață.

— Maică, spunea spălătoarea de cadavre când se întorcea să-și clocească rachiul, maică, mă sgâiesc și eu ca o proastă la oamenii care trec pe stradă și-mi vine să râd... Toți îs fudui și gonesc care mai de care... Ce mai haine scumpe! Ce mai privesc de sus, din droșcă și din otomobil! Pe urmă, în mâinile aieste, în pielea goală, toți îs ca unul și unul ca toți... Pe mine acuma cincii ani, m'a alungat o cocoană de la casa ei... Mersese rău treaba toată vară... Nici un mort. Cerșeam, că nu mi-i rușine; ce să fac dacă nu mai murea nimeni? Am intrat să cer de pomană și numai ce m'a dat cocoana afară și ce a început să țipe la mine: « La muncă! zicea. La muncă, nu la pomană! » Era mândră cocoana și frumoasă nevoie mare. Zic eu: « Păi munca mea cocoană, n'o cunoști și nuți-o doresc să ai nevoie de munca mea! » Iară cocoana mi-a trântit ușa în nas și argatul m'a dat afară de spinare. Pe urmă, maică, (nu pleca, stai să ascuți!) pe urmă iacă numai ce vine iarna și numai ce-mi spune una din cunoscutele mele, zice, du-te că este de lucru pentru dumneata în strada cutare și numărul cutare. Mă duc. Și cine era maică? Cine mi-a dat mie de lucru? Cocoana cea frumoasă și mândră de n'o mai încăpea lumea. Spălăm și schimbăm apele și ziceam: Nu era mai bine, cocoană, să nu-mi dorești mie așa lucru? Iară ea cobălțâia din cap așa și așa, în dreapta și în stânga. Zicea că nu! Poate că-i plăcea, maică!..

Acuma se răsucește, geme, tușește în cârpele unsuroase, care au fost poate ștergare de morți. Se pregătește să plece. Mă prefac că dorm. Dar cu dânsa nu merge. Imi spune când e gata :

— Iaca maică, îți las aicea un pol... S'au făcut șapte poli. Știu c'ai să mi-i dai odată. Lasă, nu mai spune că nu-i primești... În viață de nu s'or ajuta oamenii! Că după ce ajung în mânele aceste ale mele, n'au ce face nici cu binele nici cu răul! Ia-i, maică! În toamna asta mi-a mers mai din plin ca pe vremea războiului, când mureau oamenii de boli și de foame ca muștele... Am ochite pe azi două locuri... O fată, gata-gata era asară să-și dea sufletul. Trag nădejde că acuma trebuie să fie gata... Și atuncea ți-oi mai da un pol, să se facă opt, maică!

A plecat și spălătoarea de morți în ploaia fără sfârșit și fără nădejde, ca viața noastră de larve omenești, de aci.

Abia a ajuns în stradă și Țibic a sărit în picioare.

— Aferim șefule! se bucură pentru mine, luând polul de jos și jucând cu el fluturat între degete. Pe azi ești asigurat!.. Când am văzut că se scociorăște cotoroața în colțul bastei, am înțeles îndată că iar a apucat-o milostivirea... Hai! Sus, șefule! Să te onorez și cu o țigară pe cinste și eu m'am dus...

Din spărtura care ținea loc de ușă se întoarce, să-mi aducă aminte ceva, ce nu mă gândisem :

— Știi, șefule? Se cam îngroașă treaba. Dacă după ploaia asta, dă zăpada, ne-am ars! Inghetăm aci ca șobolanii...

Cuvântul îi aminti existența șobolanului de pe ciment. Se plecă, îl luă de coadă și îi făcu vânt în sus, pe fereastră :

— Paștele și Cristosul și Panaghia lui de ciung cu vânătoarea și cu lada lui, că ne-a împuțit hotelul! Uită-te ce fac eu pe lada și pe bufetul lui!

Țibic întoarce lada cu fața în sus, se deschee la unicul nasture de la pantalonii în vine și stropi proviziile omului cu mâna de fier, parodiind pe viu și pe realitate, o anumită fântână celebră dintr'o piață flamandă.

— Na! Iată ce fac eu pe lada și pe bufetul lui!

Iarăși fu în ușă și de acolo îmi aminti iarăși :

— Trebuie să ne pregătim de iarnă, șefule! Să ne căutăm alt domiciliu, fiindcă s'a isprăvit cu hotelul nostru. Hotelul lui Țibichi e de vară, de băi pentru boieri, fără sobă... Am să ochesc eu altceva... Sal'tare șefule!

Singur. Tăcere. Ploaie. În oase umezeala a început să mă doară ca măduva putrezită.

M'am târât afară. Undeva. Oriunde. În ploaia căinoasă și fără sfârșit.

De doi ani aceiași viață, din ce în ce mai afund scufundată.

Ce mai speram? De ce mă mai târâiam încă?

Întâi, m'a înșelat, măcar o mulțumire neghioabă. Atunci când jurații Alpilor-maritimi, m'au achitat... Totul fusese desvelit în lumina cea adevărată. Am rămas pentru toți o victimă, complicele fără știință, un imbecil și alt nimic. Am ispășit singura vină pentru pașaportul fals ; pe-, deapsă socotită în lunile de prevenție, după care m'au expedit cu jandarm la spate, peste frontieră, în douăzeci și patru de ore. Biblia a plecat și el, ceva mai departe, la Guyana, să plătească pentru toți. Numai el m'a apărat cu o generozitate disprețuitoare, când ne aflam alături pe banca acuzaților. A plecat să plătească cu douăzeci de ani de muncă forțată, capul lui Guguf, strivit în pumni și sub călcăie, ca un cap de șarpe veninos ce-a fost. Pe Eliazar nu l-a mai văzut nimeni. S'a mistuit fără urmă, ca demonii de pe scenă în ultimul act, înghițiți de trape cu fum și pucioasă. E poate undeva foarte aproape sau poate undeva foarte departe, continuându-și misiunea jivinei cu odioase tentacule de la Museul Oceanografic din Monaco. Iar eu am ajuns unde sunt.

Am căzut atât de jos, încât am bătut și la ușa unchiului Alec. Veneam prea târziu. Unchiul Alec fusese cruțat de satisfacția crudă, să-și vadă cât de adevărate i-au fost profețiile. Se odihnea și el de doi ani în cavoul familiei, după ce poate cadavrul i-a fost spălat de baba cea surdă, care mi-a

dat adineori un pol să mănânc din prețul scâldărilor de cadavre. Iar averea puțină și-o împărțise unchiul Alec, pentru ospătării și aziluri de noapte, unde eram și eu câteodată client.

Pentru un fost pușcăriaș, chiar absolvit de crimă ; pentru un fost pușcăriaș, fără nici-o me-serie, crescut în viață de trântor și cu vlagă de moluscă, nici o ușă nu se mai deschide și nici o pâine nu se mai poate câștiga cu nici un fel de muncă. Sunt vagabondul cu obraji scofâlciți și cu ochii de mort, prelingându-mă ca un câine al nimănui pe lângă ziduri, tremurând când un sergent de stradă mă fixează mai stăruitor, mirosind la ferestre de bucătărie aburii calzi să-mi țină de foame, primind pomana spălătoarei de cadavre și mila unui copil sdrențáros. Câteodată mă opresc la vitrine, așa cum se opresc vagabonzii. Vitrine de băcănii, de șuncării, vitrine de prăvălii cu ghete, cu haine și cu mătăsuri. Privesc, privesc și trec. In zile ploioase ca aceasta, când se aprind fațadele cinema-tografelor cu becuri festive, privesc afișele multicolore de filme cu priveliști de pe Coasta de Azur : Monte-Carlo, Nissa, Cannes, San Rafael. Un vagabond alături de mine, un frate, se întoarce câte odată și-mi spune ca unui frate necunoscut :

— Hei, când te gândești că sunt pe lume și de acestea!..

E adevărat. Când te gândești că mai sunt pe lume și de acestea!

Odată, m'am întâlnit față în față cu *Faty*.

Era pe bulevard ; s'a întors. M'a privit lung din urmă. Poate m'a recunoscut. Poate a crezut că a fost numai o părere.

Și altă dată...

S'o spun și aceasta?

Era chiar la început, când ajusesem în țară, trimis cu banii Legației. Imi vândusem celălalt rând de straie — atunci mai aveam încă unul — și cu o lăcomie animală, intrasem în cea dintâi cafenea să mă hrănesc. Un ceaiu, două ; un rom, două, și pâine, și brânză și șuncă... Mă toropise mulțumirea streină de mine, a animalului din mine, sătul. Deodată am ridicat ochii. Vecinii de la masa dealături, doi misiți pistruiți și slinoși, vorbiseră tare :

— Iarăși vine să cerșetorească aici calicul cela de Zolittis!

— Fă-te că nu-l vezi! Intoarce capul.

Au început să vorbească foarte aprins între dânșii. Eu priveam. Priveam ca la un alt eu, într'o oglindă.

Omul cu barba de-o săptămână, cum sunt eu acum, cu hainele slinoase, cu gulerul cenușiu și cu un nod de sfoară în loc de cravată, așa cum sunt eu acum, își târa pașii în ghete fără cio-rapi de la o masă la alta. Nu spunea nimic. Se oprea, privea cu ochii în gol, cu un surâs tâmp. Aștepta. Când îl alungau, trecea alături. Și așa dela o masă la alta, alungat dela un misit la altul, în această cafenea de lângă Bursă. Alungat de misiții pe care îi svârlise odinioară pe scări, celălalt Zolittis, când era om.

S'a oprit și la masa mea.

I-am spus să ia loc. M'a privit tâmp, cu un surâs tâmp. Nu credea. Poate nu înțelegea. Am tras scaunul și i-am arătat să ia loc. S'a așezat pe margine, rezemat într'un băț de corn. Mirosea a sudoare, a nespălat ; așa cum miros eu acum. Stătea și surâdea tâmp.

— Ce vrei, domnule Zolittis? Ceaiu, cornuri, cafea cu lapte?

Omul ridicase ochii cu o tresărire scurtă de mirare și inteligență, numai când a auzit că-i mai spunea cineva « domnule ». Pe urmă a crezut că-mi bat joc și a privit din nou în gol.

Am comandat eu pentru el. L-am urmărit cu o lăcomie plină de înfricoșare, cum molfăia, se ștergea cu podul palmei, sugea fundul paharului, mânca fărimiturile. Un fost om. Alt eu. Am încercat să vorbesc, să-l întreb ceva, să-i scot un cuvânt. Stătea neclintit, pe marginea scaunului, cu privirea deșartă, cu surâsul idiot. S'a ridicat și a trecut din nou de la masă la altă masă. Un băiețuș îmi întindea o gazetă.

Mi-a fulgerat un gând iresistibil și crud.

L-am chemat :

— Vezi domnul acela?! Cerșetorul acela? Uite, ai cinci lei aci, dacă te duci la el, îi spui să-și aplece urechea și când se apleacă, îi șoptești încet : *Angela cu ochi de azur!*

Băețușul mă privea nevinovat și neîncredător :

— De ce să fac asta? Ce înseamnă asta?

— Ce-ți pasă ție? Uite, ai cinci lei. Ți-i dau înainte.

Ispita îl hotărî :

— Cum să-i spun : Angela cu ce?..

— Angela cu ochi de azur.

— Angela cu ochi de azur! repetă el. Angela cu ochi de azur...

Se duse, cum l-am învățat, îl opri, îi șopti în ureche... Unghiile mele căutau în marmura mesei un loc să se închește. Omul a gemut odată, a răcnit, a ridicat bastonul și s'a prăbușit jos, pe spate. Copilul a fugit. Toată lumea s'a adunat. M'am ridicat și eu. Zolittis, cu fața în sus, cu spume la gură, se svârcolea în spasm epileptic, cu ochii peste cap, amenințând ceva, strigând bolborosit ceva.

A fost o faptă nebunească și feroce, fără îndoială. Dar aveam nevoie de ea. Mi-a dovedit că totul e cu desăvârșire mort. Pe mine amintirea Angelei, nu mă face nici să tresar. E ceva din altă viață. Mort. Mort. Mort.

Când m'am întors în dimineața aceia și când mi-a pus mâna pe umeri, agentul de poliție mustăcios și sașiu, veneam adus încă de puterea cea veche. Mă atrăgea aceeași putere, cașicum n'ar fi fost suspendată de moarte. Două zile, trei, cât au ținut cercetările, nu-mi păsa de întrebări și răspunsuri. O aveam numai pe ea înainte, în rochia vaporosă după tabloul lui Watteau, rosă și supranaturală, cu ochii ei de azur deschiși în lumina de feerie spre cerul cu stele.

Nu m'au dus să mă confrunte cu cadavrul ei gol și întins pe lespede, la morgă.

M'au cruțat de acest supliciu, fiindcă Biblia din cel dintâi ceas m'a scos de sub învinuiri.

Astfel îmi rămânea numai imaginea ei de atunci, în costumul vaporos, ros supranatural, cu ochii de azur. Angela cu ochi de azur. O adoram încă. Plângeam încă.

Și deodată puterea s'a rupt. M'am simțit liber. M'am simțit indiferent. Am înțeles că au pus-o în pământ. De acolo nu-mi mai venea nici o bucurie. Nu mai avea nici o putere.

De atunci numele ei, amintirea ei, imaginea ei, ochii ei de azur, nu-mi mai spun nimic. Nu mai tresare nimic. Mort, șters — neantul.

N'aveam de ce să cad svârcolindu-mă în spasm de epilepsie. Nu mai exista nici într'un suvenir de ură măcar.

Un cadavru eliberase alt cadavru.

Prin ploaia căinoasă de Noembrie, cu spic de sloată și fulgi, în dimineața turbure și sepulcrală, mergeam fără nici o țință, printre oameni dușmănoși și grăbiți sub umbrele, pe străzi urâte, pășind peste bălți : vagabondul care se prelinge pe lângă ziduri, cum își caută câinii schilavi și muribunzi un adăpost de agonie.

După un ceas, poate după două, poate după mai multe, pătruns până în oase de apă, clănțănind de frig, am intrat într'o cafenea de birjari și de salahori, să mă încălzesc cu un ceaiu plătit din poamana spălătoarei de cadavre.

M'am așezat la o masă de lângă soba de fier, așa cum mă așez întotdeauna acum, pe marginea scaunului, ca orice vagabond care se așteaptă din moment în moment să fie alungat fără nici o pricină, numai pentru mutra-i suspectă. Am deșertat ceaiul, l-am plătit ; am văzut că mi-a mai rămas rest încă de unul, l-am cerut și pe al doilea. Era o zeamă călduță și vânăță, cu gustul coclit : o ceașcă hidoasă cu flori și o linguriță de fier ruginit. Dar era o băutură caldă — ce fericire nespusă! Și soba mă dogorea de la spate — ce dulce toropeală! Ca să-mi prelungesc fericirile acestea, am

început să citesc un ziar lepădat pe masă. O foaie, cealaltă și mica publicitate, morții și anunțurile : tot numai, ca să mai am drept să rămân. De două ori, stăpânul a venit să șteargă masa cu o cârpă sleită, privindu-mă cu asprime. Ocupam locul cel mai bun. Eram gata să mă deșclest resemnat și să pornesc din nou în sloată și frig, fără țintă, când deodată mi s'a părut ceva ciudat în ultimele anunțuri de la mica publicitate. Le-am recitit, în ordine cum erau. Intr'adevăr n'am văzut niciodată o împerechere mai bizară de anunțuri, ca acelea :

MECANIC specialist în lucrări delicate caută urgent Coppelius. Tăbăcării 18.
PIANIST cunoscând și vioara, caută urgent Coppelius. Tăbăcării 18.
COAFEUZĂ caută urgent Coppelius. Tăbăcării 18.

ANATOMIST eventual student medicină caută urgent Coppelius. Tăbăcării 18.

OM DE SERVICIU caută urgent Coppelius. Tăbăcării 18.

PICTOR-DESENATOR specializat în artă decorativă și costume, caută urgent Coppelius. Tăbăcării 18.

PROFESOR DE DANS eventual bun amator caută urgent Coppelius. Tăbăcării 18.

CROITOREASĂ pentru lucru acasă după comandă specializată în costume de stil caută urgent Coppelius. Tăbăcării 18.

Fragment din romanul,, Baletul mecanic", sub tipar.

S I N A I

DE

V. VOICULESCU

Urc muntele 'norat cu aspre galbe,
Cătând frunzarul rugului aprins ;
Doar mugetele tunetelor albe
Mă vor vesti că, Doamne, Te-am atins,

Și și vor croi, făcându-le puzderii,
Pe mătcile urechilor drum nou,
Că până'n fund bulboanele tăcerii
S'or tulbura sub bulgări de ecou...

Atunci svârlind sandala minții, moale,
Cu sufletul desculț prin jarul dur,
Pășind în vârful gândurilor goale
Voi cuteza să calc pe spirit pur.

COLABORARE CULTURALĂ

DE

HEINRICH ZILLICH

Eun adevăr devenit banal că, prin crearea României mari, nu s'au unit numai regiuni cu tradiții istorice deosebite, dar că și cercuri culturale, de structură eterogenă, întretae acest teritoriu, ceea ce face ca această încordare spirituală să fie mărită prin diversitatea națională a populației. Chiar între Români din apus și răsărit apar diferențe spirituale, care se hrănesc dintr'o tradiție de secole și care vor mai persista încă mult timp, căci educația spirituală provine din multele particularități imponderabile ale influenței natale. Această tradiție este involuntar păstrată de cei din jur și opune intervențiilor directe ale statului o rezistență egală cu cea a vieții însăși, care-și are legile ei proprii și se supune numai rar și greu normelor prescrise din afara ei. Astăzi, ca și la începutul istoriei apusene, izvorul culturii europene pornește tot dela Paris, Roma și Viena. Din acest nucleu al Continentului pătrund mereu și neîntrerupt până la noi în răsărit valuri de cultură recepționate, transformate și apoi redată de către elementele locale. Drumul geografic al acestor valuri de înrâurire este mai puțin stăvilat înspre Transilvania. Toate văile acestei provincii se deschid în spre apus. Pe malurile râurilor lor pătrunde cultura europeană dela om la om și de secole a pătruns întotdeauna astfel. Nu e vorba aci de bogăția științifică a Europei, nici de roadele științei europene, căci acestea se transmit de către unele centre de cultură, independent de calea geografică și indiferent de determinarea sufletească a ținuturilor receptoare. E vorba de fondul oricărei culturi, de atitudinea lăuntrică, de alcătuirea etică și spirituală, de ceea ce într'un sens mai adânc se poate numi cultură, adică de structura firească. Dacă admitem aceasta, se explică de ce ținuturile de răsărit ale României se deosebesc în conduita lor spirituală de cele apusene. Pentru ele, care se găsesc în afara drumului valului de cultură europeană, există un alt drum geografic al influenței. Acesta nu se poate descrie atât de simplu ca legătura spirituală dintre Transilvania și centrul Europei. Ținutul de răsărit este încă sub influența tradiției orientale. El rămâne foarte deschis spre iradiationile rusești și mai înclinat în spre Paris decât apusul românesc, a cărui dominantă culturală este și astăzi Viena. Trebuie să ținem seama că însuși câmpul culturii europene cuprinde în el contraste de rasă, de istorie și de orientare. Deci nu numai apropierea geografică determină diferențele spirituale între răsăritul și apusul României, nu numai tradiția apuseană a

statelor europene mărginașe, dar însăși orientarea după punctele de gravitate ale înfățișării culturale europene.

Aceste influențe nu știrbesc unitatea națională a poporului român. Ele nu ating în niciun fel simțământul național al unității. Poporul român are mari forțe de impulsuni — spre exemplu, tradiția religioasă — care îl unesc, îl fac să apară ca o unitate în exteriorizările cele mai naive și cele mai temeinice, în naționalitatea însăși. Aceasta însă nu împiedică să se fi format, prin influența europeană, în firea românească manifestațiuni diferite. Orice popor are asemenea tensiuni, care nu dăunează firii lui fundamentale, dar determină manifestări deosebite ale ei. De altfel tocmai popoarele cele mai mari din punct de vedere cultural prezintă asemenea manifestări deosebite ale masei ancestrale. N'avem decât să considerăm diferențele în firea Germanului de sud și celui de nord, precum și tensiuni analoage în Anglia, Franța și China. Din punct de vedere al productivității culturale, diversitatea aceasta trebuie apreciată în mod pozitiv și considerată ca o rezervă de forțe a națiunii, căci ciocnirile continue, provocate de manifestările spirituale diferite ale unui popor, înseamnă o pornire la înfăptuiri mai mari.

În România această tensiune spirituală este și mai accentuată prin prezența minorităților care au diferite atitudini față de centrul de forțe culturale al Europei și care după rasă, ea însăși prezentând un contrast față de cea a Românului, manifestă oarecare modificare particulară, atât a culturii europene în general, cât și în alcătuirea felului de viață din această regiune.

Toate aceste contraste determină viața politică interioară a României dela 1918 încoace, chiar dacă politicieni cu mentalitatea schematică nu vor să recunoască aceasta. Nenumărate lupte rodnice dar uneori și absurde se datoresc acestor stări de fapte. Situația nu este încă rezolvată ba nici chiar lămurită. Sunt foarte puțini acei, în special dintre Români, cari ar fi capabili să înțeleagă aceste baze spirituale ale României în însemnătatea lor. Majoritatea nu vede decât tensiunea și caută să impună celorlalți, cu o forțată unilateralitate, firea lor proprie, ceea ce natural nu duce la niciun real câștig spiritual sau politic. Dimpotrivă, din această cauză tensiunile au trecut în ultimii 12 ani, din domeniul unui diferend spiritual, într'o atmosferă banală, de ciocniri superficiale de forțe, în care forța ca atare primă, dar ca rezultat final trebuia să piardă. Nici contrastul dintre răsăritul și apusul României nu a ajuns la o sinteză și nu s'a pus măcar pe cale o înțelegere sinceră între majoritari și minoritari. Politica românească, al cărei caracter principal este improvizarea, s'a împovărat cu o mare vină și este astăzi, după toate experiențele ultimilor 12 ani, mijlocul cel mai puțin indicat care se poate pune în slujba unei soluțiuni. În orice caz politica va interveni inevitabil în raporturile dintre majoritari și minoritari atât timp cât nu se vor respecta anumite condițiuni de viață ale minoritarilor, care de altfel sunt prevăzute destul de tratatele de pace și care au în vedere asigurarea drepturilor naționale. Limba maternă în școli, autonomia bisericii, o administrație în limbile românească și minoritară în ținuturile cu populație de naționalități diferite și, în sfârșit, abținerea statului de la orice acțiune de desnaționalizare a minorităților, sunt o primă condiție pentru propășirea bogatelor elemente spirituale creatoare în interiorul României. Rămânem sceptici în această privință, deși ne repugnă o asemenea atitudine, căci față de alcătuirea actuală a partidelor românești de importanță, considerăm, cu părere de rău, imposibil ca pasiunea de prejudiciere națională a minorităților, care domină astăzi, să fie înlăturată într'un viitor apropiat. Resentimentele sunt încă la baza politicii de idei a României. Românii se simt deseori strâmtorați față de minoritari, ceea ce se poate explica prin faptul că elementele acestor din urmă pot aduce, în viața practică, o experiență mai mare și sunt din această cauză, la premise egale, mai puternice în lupta economică. Dar premisele egale cad, pentru că Românii reprezintă marea majoritate a acestei țări. Însă nici această întâietate oferită de soartă Românilor nu-i satisface. Mereu se fac încercări de a reduce încă spațiul de viață al minorităților și nu se renunță la o anumită tendință, evidențiată mai ales cu ocazia reformei agrare, de a expropria averile pe care minoritățile și le-au câștigat în cursul secolelor. Acolo unde, din considerațiuni generale de stat, exproprierea întregi

populațiuni este sau a fost necesară, ea s'a executat cu incomparabil mai multă asprime asupra minorităților. Ar trebui, chiar numai pentru a asigura întregimea statului, să se introducă treptat un punct de vedere echitabil în această chestiune, însă credem că va mai trece mult timp până ce politica românească va călca fără ocol pe acest drum.

Pornind dela recunoașterea pesimistă că politica este incapabilă să perceapă sinteza vie și armonia spirituală a diferitelor calități ale acestei țări, trebuie oare să renunțăm de a pune în acord particularitățile culturale ale diferitelor regiuni și rase și a stabili o unire, care cu timpul să determine starea de sănătate a întregului corp? Nu, căci mai există, tocmai pentru că e vorba de tensiuni culturale, o cale spirituală, care să aducă o înțelegere între forțele diferite ale României și să influențeze apoi și politica.

Această operă se poate începe îndată, fără piedicile iminente la crearea unei legi. Căci este îndeajuns să se încerce a scoate în evidență și a face cunoscut reciproc particularitățile diferitelor regiuni și popoare. Aceasta însă în afară de orice chestiune politică și numai în domeniile ce sunt în legătură directă cu firea omenească, adică în artă, știință și cultură.

Noi doar nu ne cunoaștem unii pe alții și politicienii cari se bat la București pentru anumite favoruri nu reprezintă nota caracteristică a regiunii. Poate doar la reprezentanții minorităților, la mănunchiul de Transilvăneni, se găsește ceva din ceea ce trăește și gândește această veche provincie. Dar și acțiunea acestora este turburată de anumite scopuri dictate de clipă, această oglindă nu poate rămâne perfect curată.

Unele ziare se străduiesc de ani de zile să dea o imagine a vieții din ținutul în care apar. Reviste românești au încercat mereu să prezinte cititorilor lor înfăptuiri culturale de ale minorităților. Acelaș lucru l-au făcut și organele minoritare. Evident că prin aceasta o anumită pătură de nivel ridicat a câștigat o oarecare privire de ansamblu și o înțelegere reciprocă. Astăzi nu-și mai stau față în față atât de străini și necunoscuți ca acum 7—8 ani. În unele localități s'au ținut conferințe, iar unor artiști li s'a dat ocazia să fie apreciați. Dar aceste încercări de apropiere n'au pătruns în masă și cauza este slaba influență pe care asemenea întreprinderi o au într'o țară de țărani. Afară de aceasta lipsa de plan în aceste încercări a împiedicat o acțiune mai durabilă. Ceea ce ne interesează pe noi e să pătrundem în adâncime, să cuprindem cercuri cât se poate mai mari și să le cuprindem potrivit cu firea lor, care se orientează mai puțin spre esența spirituală a unei manifestări, cât spre scopul cu care asemenea intențiuni sunt puse în joc. În domeniul spiritual însă e vorba întotdeauna de cei puțini. Și tocmai de aceea trebuie să creăm mai întâiu o bază de rezonanță, o suprafață pentru conlucrarea intensivă a acestor puțini; vrem să trezim populația, care trăește alături, străină una de alta în multe direcții. Chiar dacă masa nu va fi capabilă să pătrundă cu totul aceste probleme spirituale, să simtă cel puțin că ele există și cer să fie soluționate.

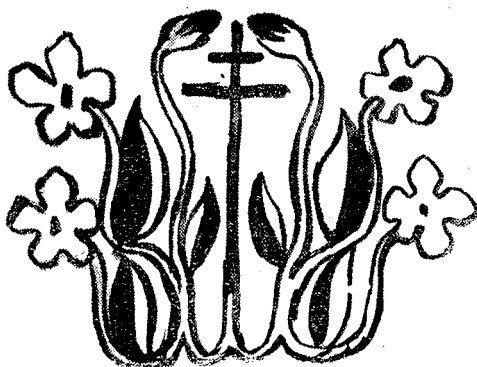
Cum putem deci câștiga masa? Să ne închipuim următoarele: un grup de oameni din toate ținuturile țării și din toate elementele populației, un grup care nu trebuie să fie prea mare și care să nu aibe decât puncte de vedere spirituale să elaboreze un program de colaborare culturală, care să fie pus în aplicare fără șovăire. Acest program ar trebui să cuprindă conferințe, expoziții, concerte, reprezentații teatrale, călătorii, cursuri, excursii și alte organizări mari comune. El ar mai prevedea publicațiuni comune și dacă se poate și un secretariat, care să încerce să influențeze în continuu presa. Dar noi vrem să atragem masa! Și în acest scop propunem o soluție cât mai impresionantă: această organizare să fie pusă sub protectoratul unei înalte personalități și am considera ca cea mai mare fericire dacă Majestatea Sa Regele ar consimți să stea în fruntea ei. Efectul ar fi hotărâtor. Chiar conferințele și organizațiile răslețe să fie puse tot sub acest protectorat și să se ție la instituții culturale, care nu numai că oferă o garanție pentru seriozitatea străduințelor, dar asigură dela început cercuri mai mari. Astfel Academia, Fundația culturală «Voevodul Mihai», care s'a ocupat până acum puțin de minorități și Universitățile ar trebui să pună localul și pe conducătorii lor în serviciul acestei mișcări.

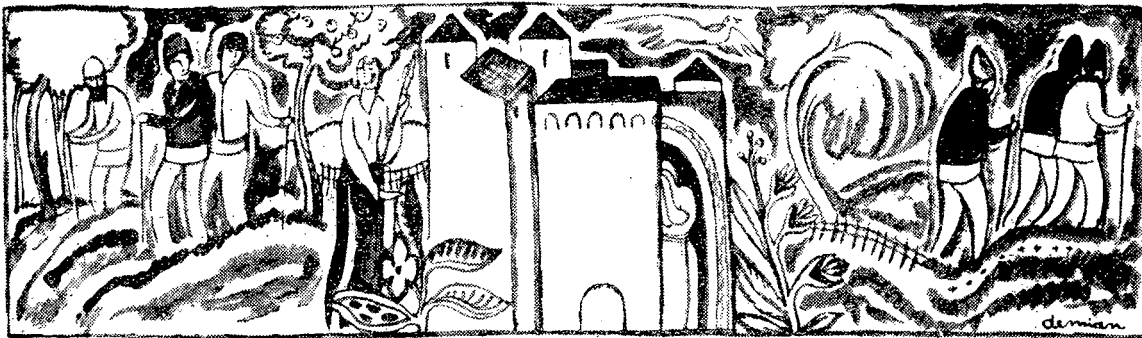
Cine din București cunoaște, spre exemplu, societățile muzicale și corurile săsești din Transilvania? Nu ar putea ele da o serie de concerte în capitală și alte centre mari? Căci nu e suficient să aibe loc câte un concert răsleț, nu e destul să se țină ici și colo o conferință, ci ar trebui să ne impunem prin cicluri întregi. Trebuie să arătăm ce vrem, trebuie să avem afluență, pentruca din aceste străduinți să se desvolte o adevărată mișcare. Dar nu numai în conferințe și expuneri teoretice să se facă cunoscută firea diferitelor regiuni, ci trebuie să se facă apel direct la simțământul omenesc, prezentând și elementul creator în expoziții, concerte și prelegeri. Tot astfel trebuie trezită și înțelegerea, făcând cunoscute, cu multă intensitate, unele talente. Masa caută întotdeauna impresii și numai puțini sunt capabili să recepționeze direct substanța spirituală. În acest scop trebuie intensificată și radiofonia, care în țara noastră joacă încă un rol ridicul de mic.

Planul schițat aci nu dă decât trăsăturile principale ale marilor probleme. Firește că pentru executarea lui nu intră în considerație decât forțele spirituale pregătite pentru scopul acestei mișcări și de care putem fi siguri că nu au în vedere decât aceasta. Astfel vom reuși să creăm, în mijlocul vieții românești, cu totul absorbită de politică, un pol liniștit spiritual, care în toate împrejurările și cu cea mai mare autoritate să reprezinte puncte de vedere adevărat creatoare. Sprijinul statului n'ar trebui să fie mai mult decât sprijinul pe care un om bogat îl oferă unui artist, care poartă în el însuși elementele dezvoltării lui. Libertatea unei asemenea mișcări este garanția reușitei ei și dacă statul își va pune și aci în valoare influența sa, preferăm să considerăm totul un vis și să nu-l transpunem în realitate.

Trebuie să fim convinși că vrem să facem o operă culturală și creatoare, că vrem să punem în joc elementele de viață cele mai delicate și cele mai curate. Trebuie să respectăm și să lăsăm să se desvolte, ca pe o plantă a naturii, această minune, ce e viața în toate manifestările ei multiple. Căci în definitiv cultura nu e altceva decât natură. Nu putem fi decât grădinarul care se străduiește să ducă roadele pomilor nevătămate la piață. Suntem siguri că prin această operă de îngrijire și apărare a tot ceea ce se desvoltă, creăm o bază mult mai puternică pentru viitorul acestui stat și a diverselor lui populații, decât au putut-o face până acum mii de încercări. Aceasta ar fi o adevărată operă națională. Neiertători față de noi înșine și severi în alegerea celor chemați la colaborare, vom realiza această operă.

(In românește de Nelly
Gheorghiu).

A P Ă B U N Ă

DE

G. TULEȘ

În tări mari de piatră și dincolo de nori
Ard apele culese din lespede de gheață.
Și se-odihnesc în preajmă mormane de ninsori
Și noaptea-și culcă'n ele a stelelor ei ceață.

Arar din codrul sumbru vin pe grănitul dur
Un mândru cerb, o ciută plăpândă și se-adapă.
Arar un vultur, care vâslește prin azur,
Iși svârle umbra neagră fulgerător pe apă.

Dar ape ca'n paharul acestor pietre seci
Nu vei găsi'n pârae, fântâne ori izvoare :
Subțiri, strălimpezi, pure și proaspete și reci :
Le bei și ascuțișul răcelei lor te doare.

Din palme ori cu gura, plecându-te, vei bea.
Nu trebuie găleată și cumpănă și furcă.
Vei prinde'n palme-odată cu apa și o stea
Și vei sorbi azurul văzduhului. Deci urcă.

B A L A D A M E A

DE

DUMITRU OLARIU

Indemn și eu din grai spre veșnicie
Și cugetul în slove mi-l despici
Sub zodia mea crâncenă și vie,
Intr'o cotigă veche de calic.

Pegasul meu de rasă mai obscură
Nu cuteză potcoave de argint
Ca semenii lui din literatură —
Și cu jăratec n'aș putea să-l mint.

Preferă orzul — și-i repugnă iambii.
La câte-un piept de țară mai vârtos,
Cobor și eu cu hățurile jos
Și 'ntindem la cotiga veche — ambii.

Iar seara când mă 'mboldor în bitușă
Și-adorm cu toate visurile mele,
Măgarul, tăvălindu-se 'n cenușă,
Admiră cerul potcovit cu stele.

B I Z A R . . .

DE

PAN. VIZIRESCU

— «Și totuși nu mă pot dumeri»...

Cuvintele prea fură schincite în gâtul lui Oană. De câteva ore încerca fără niciun rezultat să afle pricina care l-a adus în încăperea asta adâncă și plină de egrasie. Iși da seama bine cum se încurcaseră lucrurile, își reconstituia toată întâmplarea — destul de ciudată — dar nu putea înțelege cauza adâncă, motivul pe care să-l legitimeze conștiința sa, vina care totuși trebuie să existe, chiar independentă de angrenajul întâmplării în care este prins. Ba sorbit de vârtoarea gândurilor, nu dăduse nicio importanță singurului iom din aceeași încăpere, un tânăr cam de vârsta lui, cu părul roșcovan și pistruiat pe față, indiferent și trândav.

Lumina celor două ferestre, înghesuie oblic în creștetul zidului din fața lui Oană, se istovea ca un cântec de mort, înfricoșându-l. Și niciun șgomot, nici o mișcare! Și omul acela tăcea!

— «Poate știi d-ta ce e cu mine», zise Oană în cele din urmă apropiindu-se de el.

— «De unde să știu eu, răspunse cel tolănit. Oi fi omorât pe cineva sau poate ai furat ceva!»..

— «Cum? Samăn eu a criminal, stimată domn?»

— «Hâ, ce vorbă, rânji străinul. Crezi că așa vei putea să-i păcălești p'ăștia? Știu ei bine că sunt și criminali care fac impresia de oameni cinstiți»...

Oană se clătină. Peste turburarea lui sporită mai mult de încercările făcute până aci ca să o înlătore, căzura grele vorbele așa de jicnitoare.

— «Domnule, dacă e vorba, nu ești d-ta judecătorul meu, și să nu crezi că sunt aici pentru aceleași fapte care te au adus pe d-ta.

— «Adevărat, zise cel trândav, ridicându-se ca o amenințare în fața lui Oană. Faptele d-tale pot fi mult mai grave decât ale mele!»

Oană își mușcă buzele. Atâta acuzare îl îngrozea. Și ca să nu mai audă vorba aceea ce i-se mișca prin creeri ca o lamă de fierăstrău, părăsi colțul din fund și se apropie de ușă. Iși potrivi spatele pe zidul umed și, rezămat așa, blegi ochii în fundul tavanului.

Amarnic îl turburase această situație în care nu bănuise niciodată că ar putea cădea. Fusese până aci un om cumsecade. Iși făcuse o normă statornică din a-și potrivi într'un acord ideal năzuințele sale cu regula moralei creștine și a dreptului. Inamorat de acest fel de viață, își împletise pasiunea lui pe băncile universității cu teoretizările justiției metafizice, al cărei serv se socotise din chiar clipa plină de extaz a începutului, când, cu mers de ederă, se cățara fantastic pe scara unor gânduri de dincolo de lume. Și cu toată asprimea lipsurilor, Oană biruise. Biruise poate mulțumită și avântului care îl mâna să răscumpere umilințele prin care trecuse părintele său, un biet slujbaş

de ultimă însemnătate la prefectură. N'a trăit bătrânul să-l vadă la bară, dar cu siguranță s'a re-simțit în tot târgul vântul cel nou pe care îl aducea însetoșarea de dreptate a acestui tânăr.

— « Ca să scoatem în evidență rezultatele civilizației și ale culturii care a costat truda a mii și mii de genii, trebuie să dovedim odată că și societatea acestui târg este organizată pe alte principii, decât pe dreptul celui mai tare ». Era un accent de revoltă prin care stigmatiza, deseori, în pledoariile sale, tăriile perverse ale celor cu suprafață nemeritată. Din această pricină i-se zicea : revoluționar, anarhic, bolșevic, . . . dar nepăsarea lui rumenea frumos ofilitele figuri ale adversarilor. Nu făcea niciun fel de politică și îi plăcea dreptatea.

Profesorii dela București, încă de când era student îi recunoscuseră o minunată putere de înțelegere a dreptului și aprecierile lor sporiseră personalitatea lui Oană, deaceea chiar când îl frapase antinomia dintre idealurile dreptului și practica lui, nu abdicase. Ba mai mult se îndemna în apărarea celor nevoiași, făcând din profesia lui un adevărat apostolat. Totuși epitetele dușmănoase, datorite de inteligența confrăților, îl fixaseră într'o atmosferă de grea suspiciune, iar cei dela poliție, deși fățiș îl îndatorau cu un respect exagerat, îi țineau la curent o fișă cu toate actele « suspecte » dictate de imaginație târgului clevetitor.

Cândva vor fi de folos și, poate, chiar astăzi. Intr'adevăr, Oană ieșind către seară să-și facă plimbarea obișnuită, nici nu se depărtase bine de casă, când s'a pomenit oprit de un agent care îl poftea la poliție. Aci, fără mult ocol, i s'a spus anume că astăzi de dimineață a dispărut dintre hârtiile aflate pe biuroul prefectului o lungă telegramă cifrată, primită dela ministerul internelor, al cărei conținut încă nu fusese aflat. Era bănuie el, și cu destul temei, pentru că azi de dimineață fusese în audiență la prefect și până să vină acesta se aflase singur în cabinet, tocmai când telegrama se găsea pe biurou. Apoi, însuși prefectul își aduce bine aminte că, intrând, l-a surprins într'o poziție foarte incomodă, deasupra mesei, în loc să aștepte liniștit pe scaun. Șeful de cabinet, și el, adevărește că a constatat dispariția telegramii îndată ce a plecat Oană, dar a făcut imprudența de a nu divulga nimic până nu-și verifică alte presupuneri. Totuși, în cele din urmă a rămas fixat asupra lui Oană. În sfârșit, la toate aceste probe evidente se adaogă părerea autorităților competente despre aerul suspect al învinutului, care nu este exclus de a fi un dușman al siguranței statului.

Surprins ca de o glumă produsă la colțuri de stradă, Oană, la început prinse a râde, dar polițaiul, smucindu-și stuful mustăților lustruite cu grăsime, îl preveni sever :

— « D-le avocat, la noi nu se râde de asemenea fapte. Te rog să-mi răspunzi la întrebare : de ce ai fost astăzi la d-l prefect »?

— « Ha, ha, ha, făcu Oană amuzându-se ; prea sunteți curios, stimate d-le polițai. . . »

— « D-le, cer seriozitate, nu'nțelegi? se răsti de data asta, cu roșată multă în fălci, omul legilor. Ei drăcia-dracului, da'ce, aici ne jucăm »?

— « Crezi că faci altceva »? răspunse Oană cu cel mai blând ton. Te joci și în joaca d-tale ai ținut mortăș să mă bagi și pe mine. Ai trimis un agent să mă caute, m'ai luat depe stradă și m'ai adus în fața d-tale silindu-mă să-ți țin tovărășia jocului. . . »

Polițaiul isbind nervos în butonul depe masă, îl întrerupse energic :

— « D-le avocat, nu uita că legile acestei țări nu sunt făcute spre a fi batjocorite de d-ta » In aceeaș clipă, soneria aruncă pe ușă, într'o iuțeață automată, un sergent.

— « Băete, răcni stăpânul la el ; chiamă aici pe d-l director, subdirector, comisarii, subcomisarii și tot personalul instituției ca să ia act de scandaloasele declarații ale individului ».

Și într'o clipă camera fu populată cu figurile speriate ale subalternilor. Zăpăcit de o complicitate atât de vastă, Oană socoti să spună ceva ca să arate că e străin cu totul de învinuirea ce i-se aduce.

— « D-lor, cecece faceți cu mine e cea mai gravă ofensă. Vă declar că nu am nicio cunoștință de aceea telegramă cifrată și că la d-l prefect am fost într'o chestiune de interes profesional. Cu

toate că nu sunt obligat să v'o spun dv. o fac pentrucă vă văd prea zeloși. Măine asist într'un proces de divorț pe o nenorocită femeie al cărei soț e în serviciul d-lui prefect. Și trebuind să evit de data aceasta lipsa lui dela judecată — un sistem de care a abuzat îndelungind procesul — m'am dus personal la d-l prefect, rugându-l să-l forțeze cu autoritatea d-sale ca să nu împiedice acțiunea de luminare a justiției. D-l prefect și-a arătat toată solitudinea și am plecat ».

Polițaiul ascultase mișcându-și încrețiturile frunții în contracțiuni dintre cele mai haslii. Apoi, nesatisfăcut de vorbele lui Oană, glăsui în acelaș ton grav.

— « Ceeace vrei să spui d-ta față de acești vigilenți păzitori ai ordinii publice am aflat și noi din primul moment. Iți cerem, însă, să ne spui adevărul, că d'aia localul ăsta se chiamă poliție și d'aia te-am adus aici, înțelegi?... Știm noi: ... ce ne spuseși acum sunt vorbele cu care ți-ai făcut drum la prefect, știm lucrul ăsta... pricepi? Noi vrem să aflăm secretul lor, mă înțelegi? »

— « Ești dobitoc! răspunse scurt și frumos articulat, Oană, vroind să-i curme grosolănia. Omul ordinii la început ridicase pumnul ca să-i opue riposta argumentului său, dar răsghândindu-se își trase mâna cu resemnare, bâlbind subit :

« Închide, ... închide-l, ... închideți-l..! »

— « Nu uita răsună curajos glasul lui Oană în vreme ce agenții îl înșfăcau de unde nemereau, că am mare trecere pe lângă primul ministru. I-am fost student și m'a iubit ca un părinte »... »

Dar în câteva minute Oană se văzu în camera de subt pământ și auzi cum lacățele se închideau grele peste ușa de fier, zăvorându-l ca într'o apă turbure. Și în grota aceea par'că începu să-și piardă părerea despre sine.

* * *

Se făcuse o noapte groasă în camera făcătorilor de rele și Oană, nemai putându-se ține pe picioare, își deslipi spatele de răceala zidului, cocoloșindu-se pe vine. Se îneca într'un amestec ciudat de gânduri viermănoase. Când ajungi la o asemenea înjosire, însemnează că valoarea ta de om ți-a fost strivită. Nu mai poți fi nicicând ce-ai fost. Odată scos din rândul oamenilor cu atâta meșteșug, nu vei mai găsi în tine puterea cu care să-ți recapeți locul. E asemenea faptei nesocotite a unui copil, care voind să vadă cât poate fi de grațioasă oglinda în împrejurări deosebite, o sfarmă. Pe urmă încercările de a o readuce la buna stare, rămân neputincioase. Ba nu ; se poate reface într'o altă viață : lucrurile toate trec prin metempsihoză. Dar omul? Cine mai poate să-l recompună, să-i adune însușirile pe care mii și mii de ochi le-au jefuit? Cine să te scoată alb ca omătul din mocirla în care ai fost îngropat, silit, până în creștet? Cine să ștergă vorbele ticăloase ale polițaiului și rostogolirea asta? Cine?!...

— « Dumnezeu »!.. »

Oană își scăpără ochii ca doi luceferi și vru par'că să-și culeagă depe buze cuvântul tresărit din adâncul sufletului : « Dumnezeu », « Făcătorul de minuni ». Apucându-se dârz de ideea aceasta ce-i lumina toată ființa, găsi nimerit să-și facă o imputare aspră pentru atâta uitare.

— « Nici vorbă că da : Dumnezeu. Cel dintâi și cel depe urmă liman. Eterna speranță. Făcătorul de minuni. Făcătorul lumii. Ce ticălos am fost ».

Nu era acesta un gând impus vremelnic de imperativul salvării, ci tocmai convingerea adâncă a sufletescului din Oană. În casa unde se născuse, Dumnezeu fusese o ființă reală. La început numai în zugrăvelile icoanelor, apoi în lumina soarelui, în scăpărarea stelelor, în zâmbetul primăverii, în omătul și Moș Crăciunul iernii, în toate buruienile și'n pâinea ce se frângea la masa lor ; pe urmă în bucuriile pe care copilăria lui începea să le simtă, ... în lume în tot, și, când se deșteptase bine, îl pipăise cald în sufletul său. Se înrădăcinase în el ideea nestrămutată a unui Dumnezeu bun care ocrotește pe cei ce se roagă Lui, deaceea în fiecare seară, înainte de a cădea în brațele somnului, copilul acela făcea o rugăciune lungă și plină de căldură, însuflețindu-se în ritmul crucilor ce și-le

pristornicea adânc în ființa lui. Rugăciunea i-se impusese în rostul vieții ca o necesitate de prim ordin, căci numai într'o închinare desăvârșită în fața Domnului poate fi aflată fericirea, iar prin îngenunchere cel ce iubește este iubit. Apoi cum poți aștepta ceva fără să ceri și cum poți cere decât rugându-te cu toată dragostea sufletului tău?...

Cândurile acestea au rămas neschimbate până în ultimul moment și trăia atât de firesc în convingerea lor, încât pentru Oană rugăciunea devenise o practică de fiecă clipă. Așa cum brahmanul își face din viață un extaz mistic, năzuind la o cufundare în Brahma-Atman printr'un exercițiu statornic al voinței ce-l supune atenției divine, tot așa Oană, căzuse sub stăpânirea unei reguli imperative, încât, la școală, pe stradă, acasă, sau oriunde s'ar fi găsit, nu se sfia de a face repede o cruce ducând la buze, cu un gest discret, cartea de rugăciuni pe care o ținea în buzunarul din dreptul inimei. De multe ori fusese batjocorit pentru deprinderea lui de colegi răutăcioși și dacă la început se clătinașe rușinat, isbutise, totuși, sub îndemnul duioase ale mamei să se impue cu această diferențiere în ochii tuturor, mângâindu-se cu lauda resemnării. Mai târziu, în epoca adolescenței, dându-și seama că exteriorizările prea stăruitoare sunt socotite ca exagerări sau disproporții mintale, renunțase la manifestările incomode, dar își păstrase neștirbită credința, cu atât mai mult cu cât se vedea ridicându-se uimitor de repede și fără vreun sprijin omenesc. Iși da seama că orice biruință ar putea foarte bine să fie o înfrângere, orice bucurie o mâhnire și cu toate acestea pentru el se păstrase o consecvență a binelui. Cine i-l oferise cu o regulă atât de statornică? Dumnezeu, susținea Oană, convins de valoarea absolută a adevărului. Depănarea acestor gânduri aprinsese în sufletul lui o lume de raze și deschidea un drum al speranței care să-l scoată din rostogolirea în care se afla.

— «Doamne, biruieste întunerecul și ocrotește-mă»...

Și pe piept își întipări o cruce, apoi alta și încă multe la rând. În vremea asta întrezări, printre mișcările brațului, o amintire scăpărând ca o scântee în goană, și tresări încremenind cu degetele lipite de frunte.

— «Așa... m'am dumerit»... zise ridicându-se. Auzi, domnule? M'am dumerit. Am aflat cauza adevărului care m'a adus aici. Nu este ceeace îți închipuiai d-ta. Aseară nu m'am închinat; am uitat, sau... m'a prins somnul așa... nu știu cum, nu știu de ce»...

— «Și ce e cu asta, râse cel tolănit.

— «Cum, nu pricepi? Prin asta eu am fost uitat pe Dumnezeu, stimat d-le»...

— «Și El te-a uitat pe d-ta».

— «Vezi că știi, zise Oană cu licărire. Nici nu se putea altfel. Căci dacă, de pildă, cineva ar scoate o zi din succesiunea regulată a zilelor și nopților, atunci orice catastrofă ar fi de neînălțurat și bine motivată. Ceeace iese din regulă se chiamă accident, nu-i așa?»

Omul pistruit și cu părul roșcat aprinse un muc de lumânare ale cărei palide raze se linsură ca niște pete galbene-murdare pe zidurile închisoarei. Lumina surprinse pe Oană în mijlocul odăii făcându-și cruce drepte între umerii lui lați.

— «Sunteți poate un călugăr caterisit, zise în batjocură cel care făcuse lumină.

— «Domne întărește-mă», sfârâiră cuvintele pe buzele lui Oană. Apoi:

— «Nu sunt decât un credincios, un soldat al Domnului Dumnezeului nostru»...

— «Dar dacă acest Domn Dumnezeu nu e decât o închipuire a d-tale?»

— «Nu ești cuviincios d-ta, se revoltă Oană. Inchipuirea asta conduce către bine milioane de suflete. N'ai simțit-o în viața lumii, în ceeace ești, omule? În toate câte se văd și nu se văd?»

Punând mâna îndrăsneț pe umărul roșcatului, Oană aplecat ca o umbră, își apăsă glasul în golul acela murdar:

— «Ceeace numești d-ta închipuire este mai presus de orice, este Dumnezeu, Unicul, fără început și fără sfârșit, fără determinări, ... pe care îl cunoaștem numai în această plămădire. Este neștiința mai mare decât toate științele prin care ne îndumnezeim noi, cum Dumnezeul în ipostaza fiului s'a umanizat».

— « Prea multe vorbe nejustificate, se amestecă roșcovanul.

— « Justificări nu se pot și nu trebuiesc date acestei credinți. Mulțumește-te a constata cu mințile d-tale, că Dumnezeu este muzica totului, armonia generală a lumii. Nu vezi că fiecare punct al existenței este un sunet care întregeste toată orchestrația? Ș'apoi, cum admiți o gravitație a pământului pentru corpuri, tot așa trebuie să admiți și una a cerului pentru suflete! »

Roșcovanul se ridică gâlgâind în ochii lui Oană :

— « Dacă totul ți-se pare atât de muzical, de ce nu-ți convine situația pe care o ai acum »?

— « Pentru că nu m'am închinat, se grăbi Oană aproape în neștire, voind să înăbușe cruzimea cu care cel pistruiat îi nesocotea credința.

— « Prostii »... râse protivnicul în vreme ce Oană, cu ochii speriați îndreptați către fundul tavanului, măsurându-și cruci drepte și rezezi, își clocotea pe buze o rugă improvizată.

— « Eu, d-le, nu pricep frământările ăstea ale d-tale. Nu pentru faptul că sunt de altă credință le detest ci pentru că mi-se par niște semne neroade »...

— « Străbunii d-tale nu s'au închinat? »

— « Ei au fost evrei, iar după actul de naștere pot fi socotit și eu în rândul lor ».

— « Dar și voi credeți în Dumnezeu... »

— « E adevărat. Dar Dumnezeul nostru n'ar putea fi asemuit, din unele puncte de vedere cu cel căruia îi faceți voi mlădieri de spinare. A fost o vreme când Dumnezeu însemna ceva. Creștinismul, însă, găsindu-l în persoana Nazarineanului, căruia exaltații i-au inventat un mormânt miraculos ca să zăpăcească omenirea, creștinismul ăsta al vostru a alungat pe adevăratul Dumnezeu. Nici nu vă dați seama cât sunteți de ridicoli »...

Oană, cu fața crispată, privea întepenit și speriat ca la o descărcare de trăsnete.

— « ... pentru că vă închinați la trei Dumnezei cărora le-ați mai adăogat și o femeie. Sigur, nu se putea altfel decât închipuind o familie și un menaj în toată puterea cuvântului... »

În închisoarea care semăna cu o peșteră se făcu liniște, dar lumânarea își măcină în pălpări letargice ultima idee de lumină, adunând din unghere petele fosforescente, ca niște cârpe galbene ce s'ar fi carbonizat în câteva clipe. Oană, ca și cum ar fi întârziat într'o indecență jicnitoare, se puse cu zor să mai facă o rugăciune, pronunțând cu înfierbântare cuvinte de mântuire și laudă Domnului. Era hotărât să nu mai vorbească nimic cu cel ce-i pălmuia așa de brutal simțământul lui și se retrăsese iarăș în locul de lângă ușă. Dar glasul roșcovanului nu-i dăde pas :

— « Eu cred că rugăciunile astea, și semnele ce le faci pe burtă nu sunt decât manifestările unei boli ereditare, pe care voi o numiți religie. Un defect al minții prin care ești tiranizat să condiționezi toate realizările de gimnastica asta ciudată pe care o faci! » Și râse răutăcios cu hohotul celui ce se satisface printr'o cruzime.

Oană gândea la minunea prin care sălbatecul prigonitor al creștinilor, rabinul Saul, s'a transformat în blândul și bunul apostol Pavel, dar nu vru să i-o comunice vrășmașului. De sigur toate adevărurile pot fi stropite cu noroi.

Rămase mut câtva timp, dar neputând suporta năvala de indignare ce-i înnecase sufletul, isbucni cu autoritate :

— « Dar trebuie să știi d-ta că biserica creștină a scăpat de toate naufragiile și înverșunările barbarilor numai pentru că îndeplinea o misiune dreaptă și dumnezească. Trebuie să știi, străine, că și civilizația de astăzi a rodit din lumina creștinismului... »

— « Uite, dacă mă convingi, mă vei câștiga și pe mine, făcu pervers roșcovanul.

Oană se umplu de zâmbet.

— « O, dacă ți-ai lăsa sufletul deschis, ai înțelege de ce Lamartine spunea că Iisus a adus pe pământ cea mai rodnică și mai dumnezească doctrină ce a putut vreodată străluci înțelepciunii omenesci și ai simți alături François Coppée, liniștea și pacea cu care acest geniu bătrân murmură deschizând Sf. Evanghelie : « Desbracă-te de orgoliu, suflete, și înfățișează-te judecării lui Iisus,

unde domnește suprema milă». . . Deschide-ți și d-ta inima și ai să pricepi gândul lui Montesquieu că religia creștină, tinzând către o altă viață fericită, face totuși fericirea noastră pe pământ ».

— «Frumoase vorbe ; dar spune-mi, te rog, de ce te închini »?

Oană, însuflețit de inscripțiile cu care își îmbogățise conștiința prin îndelungate lecturi și vesel că se putea acum folosi de ele, continuă pe acelaș ton :

— «Dece mă 'nchin? Pentruca totdeauna conștiința mea să fie prezentă în fața lui Dumnezeu, fără voia căruia nu se poate face nimic. Închinăciunea pecetluște printr'un act fizic credința și o afirmă cu tărie. . . Ce admirabil povățuiește René Bazin : «Să nu-ți fie rușine să te închini ; omnirea a trăit douăzeci de veacuri prin credință și dela ea are tot ce are mai bun». Și dacă d-ta te-ai lăsa dus spre înălțimile acestei credinți ai cunoaște speranțele și idealurile ce înmuguresc în sufletul pătimitor al omului. Goethe a înțeles cumplit de frumos această taină, căci zice el : «După cum smirna face să reînvie cărbunile, tot așa rugăciunea reînvie nădejțile lumii» . . .

— «Câte parale o fi luat Goethe dela papă ca să scrie cuvintele ăstea pentru lauda Vaticanului, — reședința închipuirii bietelor noroade », răsese roșcovanul. Apoi continuă cu un glas amical :

— «Ascultă-mă pe mine, prietene, toate religiile au fost create ca să suprimă libertățile celor mulți în favoarea câtorva. D-ta ești un om de prea multă bună credință și nu vrei să înțelegi temelgia drăcească ce stă la baza lor. Dă-mi voie să-ți spun cine sunt și ai să mă crezi ».

Și apropiindu-se de Oană îl luă de mână :

— «Mă recomand Mose Leovinsohn, doctor în drept dela Oxford. Părinții mei au fost niște negustori cari au respectat întocmai talmudul, îndumnezeind pe Iehova și banul. Banul se aduna în hambarele lor cu cea mai desăvârșită prietenie, ceea ce dovedea, dragă d-le, că părinții mei știuseră să i-se închine. Ciudat e faptul că cei doi Dumnezei nu s'au înlăturat niciodată unul pe altul din conștiința lor. Dealtfel și la dv. e asemenea. La fiecare sărbătoare mare a legii noastre, tatăl meu împodobește templul cu odoare spre a aduce laudă și răsplată carității divine.

N'am putut înțelege totuși, dece banul nu se împrietenea și cu alții, cari erau tot așa de buni servi lui Iehova, dece unii erau pe trepte din ce în ce mai inferioare și uneori sufereau asprimea protestelor lui tată-meu care le scotea agonisile în vânzare. Preferințele lui Iehova pentru unii, m'au pus dela început în dilemă și lucrul l-am verificat ulterior. Terminându-mi studiile, m'am căsătorit cu o dansatoare pe care am îndrăgostit-o la Paris într'un cabaret. Părinții s'au împotrivit și din această pricină mi-au dat o infimă parte din avere, iar restul au dăruit-o prin testament pentru facerea unui templu într'un oraș, unde cosângenii lor erau lipsiți de o așa minunăție.

Cât mi-au dat ei, abia mi-a ajuns pentru un an, rămânând să-mi asigur fericirea din ceea ce învățasem. A fost însă cu neputință, pentrucă iubirea de oameni, pe care în aparență o propovăduiește creștinismul vostru, a decedat sub rigorismul justiției. N'am câștigat nici un ban cu meseria mea, așa că poți înțelege dece îți spun că ajunsesem muritor de foame, ceea ce a determinat pe soția mea să mă părăsească. Atunci am făcut o crimă. Și ca să scap de pedeapsă am vrut să-mi pierd urma, socotind să plec în ținuturile biblice, cu deosebire în Șușan, unde Evreii și-au trăit cea mai pilduitoare aventură, biruind pe regele Așaver numai cu înfiorările isterice ale unui trup de femeie. Purtam în mine aprinsă pofta crimei și mi-se părea că locul acesta este cea mai aleasă patrie a pasiunii mele. Dar am fost prins. Justiția m'a condamnat, eu însă am evadat.

După asta m'ai fi putut găsi lucrător într'o spălătorie de rufe, murdară. Doi ani am stat aci cărând lăturile din albi și nu puteam înțelege dece ajunsesem astfel, când avusesem altă destinație. Am văzut atunci, dragă d-le, că nu-i nimeni care să-ți poarte de grijă, afară de pasul întâmplării, că omul trăiește prin sine ca orice animal, cu deosebire că voința care îl distinge i-a fost încătușată de pretinsa regulă a binelui. Arată-mi te rog cântarul care să-ți indice că unul este mai moral decât altul, sau că fapta cutare — bună pentru d-ta, — are aceeaș valoare și pentru altul. Zăpăceli. Iscodiri impuse nevoiașilor ca să-și trăiască umilința cu însuflețire.

Când am văzut diferența de viață între cel care fusesem și lucrătorul din casa cu lături, am înțeles toată perfidia ordinii morale, religioase, juridice — sau cum s'ar fi mai chemând. Și m'am convins că religia este ceea ce prieste fiecăruia, ceea ce te poate salva : crima. Ucide ca să câștigi teren și spațiu. Ucide ca să te afirmi. Ucide ca să înlesnești respirația pământului. Cumpără-ți fiecare plăcere și fiecare ideal cu o crimă. Iată religia pe care o practic cu statornicie și umblu din țară în țară să învrășbesc lumea. Uneori poposesc prin închisori ca asta, dar drumul îmi rămâne tot neted și curând îmi voiu clocoti sângele în fierberea rusească. E pământul făgăduinții mele. Dealtfel doctrina mea nu este prea originală, căci de mii de ani o practică idolii mulțimii. Cine n'o adoptă să-i fie de bine că e un idiot, dragă d-le»...

Oană răsuflă târziu în negrul egrasios al închisorii. Buimăcit de cele ce auzise, simți un glod imens pe inimă adus de o rostogolire ciudată, în vreme ce i-se reproducea, luminos, în minte scena din cabinetul polițaiului. Înțelese cu toată seriozitatea tragicul în care se afla și, dându-și seama că e cu neputință să șteargă efectul dezastruos al acestor clipe de înjosire pe care a fost silit să le trăiască, zise, mușcându-și par'că vorbele din inimă :

— «Așa e... Vorba d-tale. Bună oară, ce caut eu aici? I-auzi c'am furat ;... ce zicea c'am furat? Eu care mă dusesem pentru dreptate și numai pentru dreptate... Așa e. Goethe a primit bani dela papă... Să-i fie rușine. Da... nu'ș ce ziceai d-ta de ereditate ;... teoria aia nu e decât o boală mintală, pe onoarea mea»...

Ceva neobișnuit se întâmpla în mintea lui.

— «Ce caut eu aici? Ce caut aici, ce caut, ce caut?»

Și Oană țipă nebunește silabisind cuvintele cu accente puternice, până se înghemui pe genunchi, înăbușit de un plâns greu.

— «Tocmai la asta mă gândeam și eu,» zise roșcovanul.

Par'că se învârtoșa ceva în conștiința lui Oană chinuindu-l ca o paralizie. Către târziu, încremeni cu sbuciumul pe tâmpile într'un somn crâncen. Roșcovanul sforăia în colțul lui și Oană își înfrățise somnul cu el. În adâncul închisorii părea că zăceau două cadavre cărora nimeni nu le mai purta de grijă.

Totuși peste zidurile ei lucrurile se liniștiseră.

Prefectul, înainte de a se culca, descoperise pe masa de noapte telegrama cifrată, pusă de șeful de cabinet care o găsisese la dânsul acasă, îndată de cu seară. Și cum nu știa nimic de pățaniile lui Oană, omul conducerii mulțumit se culcase și el, cu gândul ca mâine dimineață să înștiințeze poliția printr'un telefon...

* * *

Oană s'a deșteptat chinuit groaznic. Visase că cineva i-a luat capul în mâini și i-l-a clătinat mult și rău, încât pela urechi i-a curs o apă verde care a acoperit tot pământul. Trezindu-se își pipăi capul și apoi căzu în genunchi, înfricoșat :

— «Doamne Iisuse Christoase, Sfinte Dumnezeule, Maică Preacurată și pururea Fecioară Maria, luminează văzduhul și ajută la toată lumea, ajută-mi și mie, ajută la toată lumea, ajută-mi și mie, ajută»...

Parcă-i scăpărau buzele așa pronunța de repede cuvintele și mâna făcea crucile vâjâind.

Vru să înțeleagă unde se afla, dar rostul gândurilor i-se încurcase și capul îi plesnea.

Pe cele două ferestruici, înfipte subt urechia tavanului, începuse să curgă boarea luminoasă a dimineții din cerul ce se albăstrea subt înțepăturile unui soare ascuns. Ochii lui blegiți de sprietură găsiră pe roșcovanul adâncit în somn și își făcu cruce. Ceva îi licări în creier și, tocându-și între dinți un deget, zise subit în sine, zâmbind idiot :

— « Acesta e asasinul... fiul diavolului, despre care îmi spunea mie atunci călugărul acela : să-l ucizi când îl vei dovedi. Aceste este el, care nici pe Christos nu a voit să-l cruțe... Doamne iartă-mă... Eu m'am dus pentru nenorocita aceea și el a ucis-o »...

Și privind pe cel ce dormea, ochii i-se măreau în rotoace largi, desfigurându-l. Toată închi-soarea se învârtea cu pământul, iar el semăna cu un trunchi crescut în mijlocul învârtiturii.

Erau vechi zidurile acelei pivnițe și multe cărămizi ieșiseră din înțepenitura lor. Oană merse clătînându-se și, dibuind câteva pe la încheeturi, își încarcă brațul. În mintea lui se precipitau sân-geros de anarhic cuvinte fără sens :

— « Auzi că muzicalitatea e o minciună, ca și cum ar fi melodie fără veac și veac fără melodie. Auziși cum defăima? Hâ, hâ, hâ... Asasinul! E ruda prefectului, omul polițistului, care într'adins l-a băgat peste mine, și e de origină diabol... Cum, pământ? Nimic. Odată și gata ».

Capul i-se întorcea și la stânga și la dreapta de parcă vorbea în sine cu o gloată mare de oameni.

— « El ar fi vrut să măucidă, dar nu i-s'a prins!... Ha, ha, ha, ha, ha, diavole! »...

Merse apoi până lângă capul celui adormit, și aci, ridicând brațul de cărămizi cât putu mai sus, le prăvăli peste capul acestuia. Mose nu mai avu putere să se scoale. Somnul îi fusese curmat brusc și infernal într'o lovitură de moarte. Nici nu mai putea să se deslușească, nici nu se mai pu-tea deștepta. Iși răsucea numai capul subt greul cărămizilor și urla înspăimântător.

Oană, speriat de svârcolirile și răcnetul roșcovanului, uitându-se la el cu milă, începu să-și facă iar cruci drepte între umerii lui lați, dar de data asta nu mai spunea nimic.

Era alb ca varul și par'că se lungise până în tavan. Gardianul, deșteptat de glasul care țipa și mai îngrozitor, trânti ușa de perete și apăru în prag.

— « E bizar, e bizar... da, da, toți suntem bizari... ce bizari,... ce bizari »...

Cuvântul « bizar » par'că dansa prin cameră dirijat de mâna lui Oană, care acum făcea cruci în aer, repezi, înfiorător de repezi.

P S A L M

DE

OVIDIU PAPADIMA

Doamne, dece oare în holda Ta
Și'n visul făurit de voia mea
De ce m'ai răsădit atât de strâmb?
M'am vrut oțel, m'ai făurit din plumb...
In braț ce vrea să-Ți sgudue pământul
Mi-ai pus condeiu să înfloresc cuvântul.
Am vrut să-ți nalț serafie cânt de slavă,
Lutul impur a distilat otravă.
Dece-ai sădit atâta sbor în gând
Când mâna Ta m'apasă spre pământ?
M'am vrut sorbind lumini de basm feeric .
Mi-s ochii orbi de-atâta întuneric...
In visu-mi lăaturalnic și stingher
M'a luminat doar steaua Ta pe cer.
In lumea Ta ce-ai vrut să Ți-o asameni,
Dece atâta negru'n lut și'n oameni?
La masa bucuriei m'ai născut
Doar privitor străin, ursuz și mut.
Părtașii ei, păpuși în vag decor,
Sunt mici și triști în veselia lor.
M'aș vrea cu Tine doar pe pisc de stâncă,
Dar ești prea nalt și valea prea adâncă...
De nu am haz să mă înalț mai sus,
De traiul pentru-o lacrimă și-un răs,
Dece nu mă înclini spre lucruri mici?
Să fiu și eu pitic între pitici...
Mi-ai hărăzit doar chin de corăbier
Plutind etern între pământ și cer.

C R O N I C I

I D E I, O A M E N I & F A P T E

PROFESORUL PAULESCU ȘI CREAȚIONISMUL ÎN ȘTIINȚĂ

Știința provoacă pe omul care se ocupă cu dânsa să depășească limitele realității sensibile, lărgindu-și cadrul de preocupări dincolo de domeniul faptelor experimentale. Incapacitatea esențială, de înțelegere totală a vieții, îndeamnă investigația către realitatea supra-sensibilă, acolo unde metodele experimentale se izbesc de imponderabil și ipotezele materialiste răătăcesc în abstract.

Un om de știință poate avea prin urmare și o concepție spirituală, care să-i deschidă perspective nelimitate asupra manifestărilor polimorfe ale vieții, dar pentru aceasta, va trebui să transcende realitatea tangibilă, căutând să-și angajeze ființa sufletească într'un complex de forțe independente de voința personală.

Setea de absolut, sau neliniștea metafizică, sau revelația spiritualității divine, dau un sens vieții, și îndeamnă pașii celui invadat de necesitatea unei frământări interioare, către o înțelegere cuprinzătoare chiar a faptelor științifice. Biologii, ca oameni de știință, fie că sunt spiritualiști sau materialiști, ajung la un moment în care, domeniul faptelor experimentale nu le mai dă satisfacție, curiozitatea rătăcind în căutarea altei explicații. Necesitatea acestui determinism universal, care izvorăște din însăși firea omenească, dornică de o cât mai cuprinzătoare înțelegere, se realizează sub forma unei gândiri filosofice încarcerată în cazul ipotezelor materialiste în vagul teoriilor transformiste; complectată în cazul spiritualismului, cu adoptarea unui principiu care transcende viața. Creaționismul în filosofie poate fi un artificiu de cugetare; creaționismul în teologie, se relevă sub forma harului divin; în literatură, licența moravurilor și dominația diferitelor curente, îngăduie opinii variate; în știință, creaționismul este un fapt real, evidențiat pe căile naturale ale rațiunii supra-sensibile. Ceeace empiricul nu poate dovedi, ci numai constata și verifica, rămâne deschis interpretării rațiunii, ea însăși o expresie integrală a naturii ființei omenești. Oricât ne-am frământa în dibuirea unor noi metode de exploatare a tainelor vieții, și oricât am rătăci pe căile misterioase ale filo-

sofiei kantiene, gândirea aristotelică își păstrează toată limpezimea originară și toată valoarea sugestivă. Dela ea purcede cunoașterea științifică și tot la ea se potolește setea de absolut. Cauzalitățile aristotelice domină filosofia și dela ele pornesc naturaliștii atunci când cercetează izvorul vieții, și ținta către care se îndreaptă eforturile combinate ale ființelor.

Domeniul de aplicare al cauzalităților aristotelice este mai mare pentru un naturalist care lucrează cu un material răspândit pe imensitatea spațiului terestru, și existent în timp în germinația prodigioasă a epocelor geologice; pentru un fiziolog, câmpul de activitate este limitat de precăderea fenomenelor vieții, individualizate și variabile dela o specie la alta. Iată o primă îngădire, la care se mai adaugă și faptul, că medicul fiziologist, urmărind întotdeauna un scop practic și util, va fi nevoit să-și menție investigația ancorată în realitate.

Cercetând fenomenele ființelor vii, Profesorul Paulescu și-a îngăduit să arunce o privire asupra problemei vieții, căutând să restabilească o legătură logică și firească, între datele concrete ale științei, și imponderabilul realității supra-sensibile. Punctul de plecare, este constituit prin enunțarea unei definițiuni, care tinde prin convențiunea unanimă a oamenilor, să devie imutabilă: știința este « cunoașterea prin cauze ». Fenomenele fiziologice, nefiind izolate, fiziologia (ca știință), urmărește studierea fenomenelor ființelor vii prin cunoașterea cauzelor. Cu un curaj intelectual demn de o resemnată admirație, profesorul Paulescu a despicat orizontul acestei științe, arătând mai întâi că noțiunea de cauză este un concept metafizic, demonstrând apoi, că simțurile noastre nu percep relațiunile de cauzalitate între fenomene ci numai ordinea de succesiune. În posibilitățile sale de evoluție, un fenomen fiziologic se relevă prin trei stadii: « 1. — Când fenomenul cauză este realizat, fenomenul efect se manifestă (*Posita causa, ponitur effectus*); 2. — Când fenomenul cauză este suprimat, fenomenul efect nu se manifestă (*Sublata causa, tollitur effectus*); 3. — Când fenomenul

cauză variază, fenomenul efect variază deasemeni (*Variante causa, variantur effectus*) ».

Acestea sunt cele trei condiții ale relației dintre cauză și efect. Urmărind realizarea acestor condiții în producerea fenomenelor fiziologice, Profesorul Paulescu, găsește caracterul distinctiv al științelor biologice și fiziologice adăugând noțiunea de scop, de *cauzalitate finală*. Privite sub acest unghi de incidență, fenomenele vieții învederează o permanentă adoptare a mijloacelor la un scop *determinat*. Este ceea ce Cuénat dela Nancy a denumit cu termenul de *preordine biologică și finalitate*. Trebuie să remarcăm totuși, că noțiunea de cauzalitate finală implică o esență metafizică.

Folosindu-se de raționamentul prin analogie, care servește la cercetarea cauzelor eficiente și finale, și abstractizându-le în formule simple și generale, Profesorul Paulescu a arătat că probele și contra-probele experimentale nu confirmă ipoteza generației spontanee și că « *astăzi, nici o ființă vie nu se naște în dependența materiei brute, în chip spontan* ». Trecând mai departe, Profesorul Paulescu a observat că nu se poate « *demonstra transformarea unei specii actuale în altă specie actuală* », că însuși Darwin, deși a promovat teoria transformistă aplicând-o la toate ființele, « *nu relatează nici un caz care să demonstreze în chip incontestabil transformarea unei specii actuale în altă specie actuală* ». Argumentele sale sunt bazate pe ipoteza speciilor intermediare. Chiar dacă am admite variabilitatea și transformarea unei specii în alta, « *modificările caracterelor specifice — zice Paulescu — sunt întovărășite de scăderea și suspendarea fecundității indivizilor* ».

Așa dar, chiar rămânând pe poziția ipotezelor darwiniene, trebuie să recunoaștem că în lupta pentru existență, o specie cu o fecunditate scăzută, va ceda locul uneia cu o fecunditate intactă, ceea ce înseamnă o revenire la speciile care n'au suferit modificări ale caracterelor specifice. Această concluzie contrazice complet teoria darwiniană și reabilitează vechea concepție a lui Cuvier — reluată de Vialleton, care afirmă *fixitatea speciilor*.

Iată cum finalitatea afirmându-se printr'o permanentă tendință de menținere a caracterelor speciei, și de perpetuare, nu îngăduie abateri care să contrazică evidența acestui principiu esențial fenomenelor biologice.

Cauzalitatea finală a fenomenelor vieții, presupune trecerea în abstract și prin urmare, contactul cu dumnezeirea. Ideea aceasta îi revine lui Paulescu dela marele fiziolog Claude Bernard, care a încercat să demonstreze că fenomenele vieții se subordonează regulilor comune universale, fără ca prin aceasta să cadă în păcatul materialismului științific. De altfel el recunoaște, că ideea de finalitate aparține filosofiei și nu științei. Cu însăși cuvintele aceluia care a scris faimoasa operă « *Introduction à l'étude de la médecine expérimentale* », « *finalitatea nu este o lege fiziologică; nu este nici o lege a naturii după cum zic unii filosofi; ea este mai mult*

o lege rațională a spiritului. Fiziologul trebuie să se ferească de a confunda scopul cu cauza: scopul conceput de inteligență cu cauza eficientă care se află în obiect ». Claude Bernard era un teist, și totuși, determinismul medical pe care el l-a lansat în circulație îngrădește consecințele practice ale revelației divine. Intr'o notă din vol. III al « *Fiziologiei medicale* », Paulescu amplificând concepția lui Claude Bernard adoptă o atitudine pe care o justifică astfel: « *noțiunea de cauză — zice el — nu este experimentală. La fel ca și aceea de scop, de finalitate ea este metafizică. Intr' adevăr, simțurile nu percep decât fenomenele și modul lor de succesiune, și nu relațiile de cauzalitate sau de finalitate. Aceste două noțiuni sunt, atât una cât și cealaltă, concepute în inteligență și au aceleași drepturi de a fi adoptate în știință* ». În capitolul despre « *Finalitatea vitală* » din vol. III, Paulescu deosebește viața de materie, care este lipsită de finalitate, atributul ei esențial fiind masa inertă. S'ar părea totuși că există și la materia brută o finalitate, însă ea nu este conștientă. Afinitatea, coeziunea, cristalizarea, și în genere proprietățile fizico-chimice, denotă finalitatea materiei, Paulescu a combătut această idee — împotriva lui Dastre — cu toate că, dacă ar fi recunoscut-o, spiritualismul său nu și-ar fi pierdut nimic din valoare. De altfel, el însuși recunoaște că « *știința experimentală demonstrează în chip evident că substanța vie derivă astăzi, și foarte probabil a derivat întotdeauna din substanța inertă* ». În condițiile fizico-chimice de astăzi și prin generație spontanee, acest fenomen nu se mai întâmplă, fapt de asemenea evident și « *demonstrat de științele experimentale* ».

Starea de echilibru interior al organismului, în care fiecare fenomen tinde către realizarea unui anumit scop, îl îndeamnă pe Paulescu să creadă că există o *cauză primă*, de natură metafizică, și deci imaterială. Dacă avem în vedere, uniformitatea planului morfologic și fiziologic, trebuie să conchidem că în regnul ființelor vii, « *există o unitate în variația nelimitată a formelor și fenomenelor* » și că prin urmare, « *acest regn este efectul unei cauze prime unice* ». Deoarece această unitate, în planul morfo-fiziologic are caracterul unor reguli prestabilite (*reglé d'avance*, Cl. Bernard) rezultă că finalitatea vieții este imanentă. Spiritualismul lui Paulescu merge până acolo încât afirmă că scopul fiziologiei este de a « *demonstra existența unei cauze prime a vieții imaterială, unică și infinit de înțeleaptă* ». Cu alte cuvinte, « *viața este efectul a două cauze imateriale: una, cauza secundară sau Sufletul, unică pentru fiecare ființă vie; cealaltă, cauza primă sau Dumnezeu, unică pentru totalitatea ființelor vii* ». Aceste sunt cuvintele de încheiere ale tratatului de « *Fiziologie medicală* », operă monumentală, tipărită în franțuzește. În peste 2000 pagini, în octavo, găsim o cuprinzătoare expunere a sindromelor medicale, conexe cu noțiuni de morfologie și fiziologie și totodată contribuția complementară a cercetărilor personale. Firește, nu este timpul să vorbim

aici despre personalitatea medicală a profesorului Paulescu, invitat de către Facultatea de Medicină din Paris să ocupe catedra maestrului și prietenului său Lancereaux; și nici nu vom insista asupra polemicilor științifice purtate între Profesorul Paulescu și Dr. Voinov și Prof. N. Leon. Este suficient să amintim numai, că în toamna anului trecut a apărut remarcabila lucrare a lui Louis Vialleton care spulberă definitiv ereziile transformiste și ipotezele materialiste

despre origina vieții. Discuțiile care au avut loc în lumea medicală, și lamentabilul răspuns al lui J. L. Faure (un mare chirurg, cu lăudabile predilecții literare), confirmă falimentul școalei materialiste în biologie, și ne îngăduie să adăogăm pe Paulescu alături de Vialleton, Roux și Cuènat care au demonstrat perimarea dogmelor transformiste.

NICOLAE ROȘU

O INTRODUCERE ÎN ȘTIINȚA LIMBII

Epoca modernă a fragmentat orizontul vieții, aducând o mare specializare în toate domeniile. Și cu toate acestea, cel puțin în ultimul timp, se observă o tendință contrară. Nu ne referim la cunoscutele deziderate pentru cultura generală, ci la fapte nepremeditate ce se pot constata în chip obiectiv. De exemplu, în literatură se produce „o confuzie a genurilor literare”. Iar în științe și filozofie, apar din ce în ce mai mult fenomene și probleme, cari nu mai pot fi studiate de o singură disciplină, fie științifică, fie filozofică. Tipul cercetătorului cantonat în specialitatea lui începe, dacă nu să dispară, căci utilitatea sa e totuși imperioasă, dar să fie însoțit de tipul savantului sau filozofului familiarizat în mai multe ramuri de cunoaștere. Ideile prind a se organiza, în mare măsură, pe probleme. Mai ales unele științe își potrivesc structura lăuntrică și-și largesc cadrul pentru a cuprinde spații cât mai sintetice. În această direcție cităm, înainte de toate, știința limbii — la care s'ar putea adăoga geografia. A cerceta ființa limbii în cadrul social și cosmic, în care apare și se dezvoltă, e a angaja un orizont de cunoaștere atât de larg, încât se poate spune că știința limbii concepută în acest sens, e o disciplină chemată să facă, după filozofie, educația intelectuală integrală a generațiilor noi, o disciplină ce ar putea fi întrebuințată cu folos pentru procesul de universalizare a spiritului, pe care-l doresc unii ideologi actuali. În afară de această importanță în educația intelectuală ca atare, știința limbii are o mare însemnătate din punct de vedere național, evidentă pentru oricine. De aceea salutăm cu bucurie apariția unui elegant — atât în sens lăuntric cât și exterior — volum al d-lui Al. Procopovici, universitar și academician, intitulat „Mic tratat de lingvistică generală” (Cernăuți 1930), care, în nici două sute de pagini, a izbutit să redea, în liniile sale fundamentale, peisagiul viu, grav și subtil, al științei limbii, așa cum e privită azi de gânditorii cei mai înaintați.

După o prefață în care se îmbină discret știința cu vibrația sufletului și generozitatea scopului, autorul face o clasificare a limbilor în izolante, aglutinante și hectante. În limbile izolante, cum ar fi limba chineză, japoneză, elementele ce exprimă funcțiile gramaticale nu fuzionează cu cuvintele, ci rămân izolate. Același cuvânt poate fi și substantiv și verb și adverb și adjectiv ori poate să însemne cu totul alt lucru, după locul pe

care-l are în propozițiune ori după tonul cu care e pronunțat. În limbile aglutinante, cum ar fi cea maghiară, turcă, elementele gramaticale intră în legătură cu cuvintele, însă sub forma multor feluri de prefixe, infixe și sufixe. Iar limbile hectante — cum sunt cele mai multe limbi europene, limbile cele mai evolute — au caracter flexionar. Urmează un capitol, pitoresc și abstract totodată, despre răspândirea limbilor pe glob, a celor câteva sute de limbi, după unii, câteva mii, după alții, „cari împânzesc rotocolul pământului”. Într'un al treilea capitol, consacrat realităților fonetice, expunerea se strânge, luând aspect mai tehnic și mai special, pentru a se lărgi iarăși, de data aceasta cel mai mult, în cel din urmă capitol, ca o apă care, scăpând de strămtoare, se revarsă pe suprafețe întinse. În acest capitol final, mai mare decât jumătate din toată cartea, se vorbește de „istoria evoluțiilor lingvistice”, în chip ispititor și variat. Aici e partea, care are cea mai mare atingere cu filozofia. Unele paragrafe („limba ca fapt social”, „originile limbii”, „dela accentul muzical la cel expiratoric”, etc...) sunt deosebit de frumoase. Expuneri fericite sunt în multe locuri și peste tot, de altfel, te surprind și te încântă tainele limbii și ale vieții, explicările servite de autor, mergând uneori până la întrevederea pulsațiilor misterioase ale existenței. Un exemplu: transformarea unor sunete începe, câteodată, într'un secol și durează scurt timp, fenomenul consumându-se înainte de a fi cuprins toate cuvintele din aceeași categorie ale limbii. Prefacerea lui *l* intervocalic în *r* la Daco-Romani, a început în veacul al V-lea și s'a terminat în veacul al VII-lea: ca un râu ce se naște nesimțit din dealuri mici și se pierde în stepă, înainte de a fi ajuns la mare sau la o altă apă mai însemnată. În alte cazuri însă, transformarea e de durată extrem de lungă. Schimbarea lui *e* neaccentuat în *i* e străromână, dar fenomenul nu s'a desăvârșit și continuă, cu ezitări și astăzi. Expunerea d-lui Procopovici are meritul de a fi pus limba în legătură cu palpitațiile și nervurile vieții, de unde rezultă un mare interes ce se revarsă asupra limbii și, pe de altă parte, sugestii pentru lămurirea și prețuirea vieții însăși. De aceea paginile sale sunt o panoramă sobră și atrăgătoare. Fastuoasa și emoționanta poveste a nașterii, evoluției și morții limbilor, se simte colorând și transformând considerațiile în aparență aride ale cărții. Iar talentul de concizie al autorului, deși luptă cu unele greutăți

de exprimare, a putut să dea stratificare virtuoasă unui număr apreciabil de idei din lingvistică într'un minimum de spațiu. Pe lângă aceasta, e înviorător și încurajator sentimentul, pe care-l dă necurmat lucrarea d-lui Procopovici, că te afli în tovărășia unui spirit de o zeloasă prudență științifică și totuș de avânt, de relativism metodologic și de elan sub presiune, un spirit care se ferește de generalizările și avânturile diletantismului, dar nu ignorează beneficiile criticismului cald. Aceasta e tocmai atitudinea, care se cerea pentru o carte de introducere într'o știință și de îndrăgire a științei, pe care o prezintă.

N'am făcut nici un fel de studii speciale asupra limbii. Suntem, cum ar zice d-l Procopovici, un „laic” în acest domeniu. Dar tocmai de aceea ne interesează anume lucruri, cari ar scăpa sau n'ar fi luate în seamă de un oficial. Astfel, de pildă, ne interesează portretul autorului, așa cum e sugerat de paginile acestui „mic tratat”. Nici un intelectual nu e mai nedreptățit și, în orice caz, mai rău văzut de public decât filozoful și filologul, poate pentru că lumea în general nu înțelege utilitatea filozofiei ori a cercetărilor despre limbă și nu înțelege mai ales mobilul, care-i face să muncească pe filozofi și filologi. Intrucât privește pe filologi, ei sunt cele mai adesea ori considerați ca niște ființe rebarbative și hirsute, aride, unilaterale, placide și totuș fanatic, cu un amor propriu cât lumea, răzbunătoare sau chiar nișel săltate... Ființe masive și uscate ca niște dicționare ambulante, genii rele ori numai ciudate, cari torturează viața spiritului sau sunt instrumente de tortură, făpturi antediluviene și obsedante ce mai stăruie într'o epocă de viteză, de învălmășeală a graiurilor și de confraternitate cel puțin teoretică... Ființe stranii, cari se hrănesc cu cuvinte, etimologii și semne cabalistice, cari înghit duzini de idiomuri și nu sunt niciodată sătui, cari studiază limba și rareori au stil și cari, uitând de unde au plecat, ajung să comande ei limbii... În sfârșit, ființe absurde, cari în loc să studieze viața de azi și perspectivele de viitor, se ocupă cu ceea ce e mort de veacuri și milenii ori cu ce e definitiv cristalizat într'o limbă... Deși filologia nu se confundă cu lingvistica, d-l Procopovici face mult, în chip indirect, pentru a corecta acest portret tipic — în parte datorit manifestărilor unor anume filologi — pe care lumea se complace așa de frecvent, când nu admiră cu spaimă, să-l aplice celui ce se îndeletnicește cu cercetarea limbii. Căci autorul „micului tratat de lingvistică generală” lasă să se degajeze din rândurile operei sale o atmosferă de amabilitate aleasă, de filtrată căldură spirituală ce presupune la bază calități de temperament, apoi un aer de omenie rară, de modestie conștientă, de bun simț solid, de obiectivitate și dreptate, toate însușiri cari-l fac să recunoască, cu venerație ori cu frumoasă camaraderie, tot ceea ce a primit dela alții. Cum zice singur : „fiecare dintre măiestrii și colegii mei își va simți, am toată nădejdea, prezența în lucrarea aceasta ...”. Pe de altă parte, sunt evidente preocupările de sinteză, atenția pentru stil și pentru acele

nobile șerpuiuri de subtilitate, cari înalță orice produs intelectual ca firele de aur într'o țesătură. În sfârșit, sub toate afirmațiile autorului se simte plinătatea vieții — marea creiatoare de forme — și infinita varietate a aceleiaș vieți, vibrațiile cele mai actuale, concretizările în curs, desmănușchierile de perspective pentru misterul ce se va consuma mâine și mai târziu. După toate acestea, nici vorbă nu poate să mai fie de atitudinea de a comanda limbii. Dealtfel, reformatorii raționaliști ai limbii sunt perimați de multă vreme — ei ne mai stăruind decât în legende de opinie publice. Adăogând la cele de mai sus un grad înaintat de maturitate a spiritului științific și o pasiune virilă, antrenantă și dezinteresată pentru fenomenul graiului, d-l Al. Procopovici a putut să ofere „publicului larg” pagini și autorizate și pline de viață, cari să ajute la popularizarea unui alt tip de cercetător al problemelor limbii. Pentru că d-sa e un închinător, cu pietate, dreptate și știință, al acestei mari taine care e simbolica înțelegerii prin sunet a oamenilor între ei. Aceasta explică totul.

După aceea, ne interesează anume sugestii pentru ideia etnică și ideia tradiționalistă, cari se desprind din cartea d-lui Procopovici. De fapt, a studia limba e a studia, cel puțin în mare parte, realitatea etnică. Studiile lingviștilor trebuie să fie considerate ca un îndreptar cu multă prestanță de către acei sociologi înclinați să nu acorde limbii toată însemnătatea, pe care o are în stabilirea ființei națiunii. Nu odată afirmările, pe cari le face d-l Procopovici cu privire la limbă, pot servi ca puncte de plecare și pentru un sociolog sau un psiholog al etnicului. D-sa nu ocolește „specificul național” ca factor ultim de explicare a limbii, pe care-l aseamănă cu natura, despre care nu putem spune de ce cristalizează sarea într'un fel și diamantul în alt fel, tot așa cum nu putem să ne lămurim de ce realitatea etnică produce câteodată unele rezultate lingvistice, alteori rezultate opuse, deși celelalte condiții sunt egale. Deasemenea, d-l Procopovici bazează, împreună cu Hugo Schuchardt și alții, știința lingvistice pe știința limbii materne. Acest principiu îl întărește dând cele mai multe din exemplele lucrării sale din tezaurul limbii noastre. E aici, pe lângă o idee foarte proprie pentru progresul lingvisticei în sine, și un omagiu pentru spiritualitatea etnicului. Se poate spune că ceea ce a ajutat mai mult sufletului românesc în tot trecutul istoric, au fost religia și limba. De aceea atitudinea d-lui Procopovici nu poate fi decât îndreptățită și rodnică. Pentru tradiționalism sunt semnificative, între altele, rândurile următoare : „f dispăre din Spania și apare în Franța nu pentru că limbile autohtone din acele țări au influențat în sensul acesta limbile neolatine, cari le-au luat locul, ci pentru că în vinele Spaniolilor curge din belșug și sânge iberic, în vinele Francezilor și sânge celtic. Vedem reînviind așa dar, după... multe generații, anumite incapacități și anumite facultăți, fenomen pe care îl putem numi *atavism lingvistic*” (116). S'ar părea că aici e o infirmare a tradiționalismului,

pe când de fapt e o mai profundă confirmare a lui. E, anume, un tradiționalism de fond, care depășește ori chiar înlătură tradiționalismul de forme. În adâncul „sufletului” sau „sângelui” etnic sunt forțe de evoluție, cari creiază serii de fenomene istorice într-o continuitate organică. Pe lângă aceasta, tradiția formelor apare ca ceva secundar. Un suflet adânc se dezvoltă întotdeauna organic, nou și continuu, oricâte distracții i-ar impune cataclismele istorice. În cele din urmă, revine la linia lui. D-l Procopovici vorbește des de predispozițiile fizice și psihice ale neamurilor în evoluția limbii: ele sunt însă totodată un aspect, cel mai însemnat, al realității tradiției, în ceea ce aceasta are mai neformalist și mai dinamic.

Alte aspecte și sugestii, pentru diferite probleme ale spiritului, s'ar putea sublinia, de către alții, în cartea pe care o discutăm. Intrucât ne privește, să ni se îngăduie însă de a face câteva observații în legătură cu limba „micului tratat de lingvistică” și de a exprima un deziderat, înainte de a încheia.

Cartea d-lui Procopovici amintește un dulce parfum de limbă bucovineană și dovedește — ceea ce e rar la intelectualii români de pretutindeni — un mare și constant efort de corectitudine. Acestea sunt merite, pe cari ne grăbim să le dăm în vileag, pentru că ele dau tonul în compoziția sa și pentru a nu se exagera cele ce vom nota imediat. E în exprimarea d-lui Procopovici ceva sănătos, țărănesc, în stare de cea mai bună evoluție și e ordinea, pasiunea și știința unui gramatic în sensul înalt al cuvântului. Intelectualii din inima Vechiului Regat, cari fac pe Napoleonii sintaxei, hotărînd cum vor sau cum se întâmplă și întrebându-se un vocabular înșesat de franțuzisme de ultimă oră, ar putea găsi fericite, numeroase și robuste exemple în paginile „micului tratat de lingvistică”. Totuși în acesta sunt și unele exprimări, cari, ușor revăzute, ar deveni mai firești ori ar câștiga în claritate sau ar ajuta mai mult tendința spre concizie a autorului. Deasemenea sunt, e adevărat foarte rar, termeni sau expresii cari amintesc, deși de departe, influențe de limbă provincială și de cultură germană, dar cari, mai ales, scot în evidență acel interesant fenomen de interferență a două medii culturale, cum era cel al intelectualului român bucovinean de până la războiu și cel al României actuale. D-l Procopovici spune câteodată: „futurul”, „a face concluzia”, „separează”, „respiratoric”, „articulatoric”, „expiratoric”, „favorul”, „hipoteză”, „mai un cuvânt”, „rostul” (în loc de „rostirea”?), „în butul reducerii sale fonetice”. Un exemplu prea local: „Gheorghe și-a luat femeia la Sirete”. În deosebi, ni-se pare ciudat ca unele neologisme de origine franceză de demult românzate, să fie întrebuițate în altă formă — cu atât mai ciudat cu cât același fenomen l-am constatat și la alți oameni de cultură din această parte a țării noastre, într-o măsură mult mai mare, între alții la un profesor de filozofie dela Cernăuți. De ce să se întrebuițeze aceste neologisme într-o formă cași când ar fi transpuse pentru întâia oară în românește? E aici

un fenomen mai larg: limba intelectualului român din nouile provincii — bucovinean în cazul de față — format înainte de războiu. Nu ne închipuim poate îndestulător ce merite au acești intelectuali în rezultatul la care au ajuns, deși mai au încă de lucrat în direcția, care le-a cerut atâtea sforțări. Dacă pentru poporul de jos dificultatea era cași inexistentă, nu aceeași situație era pentru intelectualul român pătruns de culturile Europei centrale. Iar felul cum scrie autorul „micului tratat” e, fără îndoială, o izbândă maximă pentru categoria sa. Această izbândă poate fi însă înălțată și mai mult. Și fiindcă suntem în această ordine de idei, să spunem un cuvânt despre o afirmație a autorului: „... cutare bucovinean, care a stat trei zile undeva în capitală, îl poți auzi *deja* spunând, ca să-și arate subțirenia, *daca* în loc de *dacă* sau *este* (în loc de *sânt*) *mulți oameni în târg*” (125). Afirmația e adevărată dacă e vorba de anumiți oameni de afaceri, ce descind pentru combinații în Capitală. Dar, altfel, nu știm ca în acest oraș, atât de criticat, și în așa de mare parte pe drept, cuvintele de mai sus să fie dovadă de subțirenie. Sunt unele prejudecăți, pe cari, din nefericire, le avem unii despre alții. Din punct de vedere politic, Bucureștiul e asimilat cu „Bizanțul”. Dece, din punctul de vedere al limbii, să fie bânuit de vicii, pe cari în fond nu le are — deși are altele, numeroase, în același domeniu, și ar putea să învețe foarte mult din limba pitorească și proaspătă a nouilor provincii? Intelectualii nouilor provincii, nerenuțând la munca de proprie desăvârșire, ar putea avea un rol însemnat în terapeutică stării actuale a limbii române, mai ales că ei au în general mai multe preocupări științifice de limbă decât cei din vechiul Regat. Ceea ce face d-l Procopovici e un exemplu foarte vorbitor în acest sens și dacă sunt unele nuanțe sau elemente improprie în cartea sa, aceasta era foarte firesc, fiindcă procesul de rezolvire a lor nu se putea face dintr'odată.

Aspectele istorice și filozofice din cartea d-lui Procopovici sunt foarte atrăgătoare. Cele dintâi sunt însă mai mult menționate, neputând lua forma unor dezvoltări pentru a nu îngreua expunerea, după cum ne spune autorul însuși. În ceea ce privește aspectele filozofice, ele sunt însemnate, după cum s'a putut vedea, constituind unul din meritele principale ale lucrării. D-l Procopovici ne spune că s'a gândit la „un comentariu al vieții așa cum se manifestă prin limbă”. Dar tocmai de aceea aceste aspecte devin și mai dorite de către cetitor, transformându-se, în închipuirea lui, într-o arvunire a unor considerații încă și mai bogate. La fel de dorite devin dezvoltările istorice, numai întrevăzute în „micul tratat”. Căci nu ne gândim la istorie în înțelesul de referințe, nume, date, ci la zugrăvirea etapelor spiritului, la acea istorie ideologică ce trasează matca spirituală, pe care curg, efecte și cauze totodată, fenomenele, explicându-le în resortul lor cel mai intim. Aceasta ar face și mai interesantă problema limbii și, în definitiv, ar scurta expunerea, în alt înțeles, adică s'ar ceti mai repede, pentru a localiza aici o observație

care s'a făcut. Expunerea istorică în înțelesul arătat e un bun mijloc de introducere într'o știință. În filozofie, se obișnuiește chiar să se facă „introduceri în filozofie” sub forma istoriei filozofiei. Nu e acelaș caz, desigur, dar e o indicație aici. Economia „micului tratat de lingvistică” nu permitea mai multe accentuări istorice și filozofice. Iar această economie este ea însăș legitimă. Ne gândim însă, pentru a da curs dezideratului nostru, și la o operă mai largă, construită pe o altă factură și, adăogăm, cu un plus de sistematizare, pe care ne-ar putea-o dăruî în viitorul nu prea îndepărtat d-l Procopovici. „Micul tratat de lingvistică generală” păstrează încă urme din cursul pentru studenții întâiului an, care a fost la început. Aceste urme s'ar înlătura cu totul, când s'ar veni din capul locului și în chip limpede cu un proiect de largă introducere în știința limbii pentru intelectualii de toate categoriile. D-l Procopovici a dovedit cu prisosință că are toate însușirile de căpetenie pentru a da această introducere impozantă. În aceasta ar fi locul să se explice toți termenii tehnici întrebuințați, să se dea o definiție a lingvisticei (mai ales în comparație cu filologia), care în „micul tratat” lipsește, după cum ar fi loc și pentru o sumă de alte lucruri. Avem nevoie de o introducere bogată în lingvistică dată de un Român, fiindcă, după cum spune d-l Procopovici, știința limbii nu se poate întocmi ideal decât

pe cunoașterea și punerea la contribuție a limbii materne. Introducerile Apusenilor în lingvistică nu ne pot servi în aceeaș măsură cum ne servesc cele referitoare la alte științe. O asemenea introducere românească în duhul autentic al limbii ar contribui, poate, și la însănătoșirea limbii pe care o întrebuințează intelectualii și scriitorii noștri, oricâtă multiplă fatalitate ar fi aici. De aceea d-l Procopovici a avut un gând foarte oportun când, părăsind nobilul sport intelectual al etimologiilor, care a acaparat pe cercetătorii noștri de limbă, a dat *cel dintâiu* tratat românesc de lingvistică, deocamdată într'o formă modestă ca proporții exterioare. Dorim ca „micul tratat” să devină pur și simplu un *tratat* de lingvistică sau o respectabilă introducere în știința limbii. Până atunci, cartea, pe care ne-o dă d-l Procopovici, poate servi, chiar și în această formă, ca o excelentă introducere, deși a fost scrisă cu două gânduri, de a fi la dispoziția studenților începători și a publicului larg. De aceea o recomandăm călduros oricărui „laic”, pe care l-a ispitit cândva problema limbii. Nu o facem cu autoritatea unui specialist, care în definitiv n'are ce căuta aici, ci cu convingerea verificată a unui cetitor, ce a folosit în direcții variate consultând aceste pagini dense, dar aerate de suflul de dragoste al autorului pentru limbă și pentru limba românească.

VASILE BÂNCILĂ

HISTRIA, ZOLTES ȘI RHEMAXOS

Histria, străvechea cetate milesiană, care încă din veacul al VII-lea înainte de Christos a reprezentat pe țărmurile getice avangarda civilizației clasice, e cea mai bogată și mai prețioasă arhivă de documente privitoare la protoistoria țării noastre. Se putea spune aceasta încă din primii ani ai descoperirii ruinelor ei de către Vasile Pârvan, când, din orothesia lui Laberius Maximus, înscrisă pe fragmentele unei înscricții histriene, pe lângă prețioase știri privitoare la viața Dobrogei sub Romani, regretatul arheolog și istoric a putut delimita teritoriul Histriei cu numeroase amănunte din toponimia autohtonă a Dobrogei. Și se putea deduce deasemeni din diferitele aluzii pe care le prezentau uneori înscricțiile din Histria cu privire la relațiile dintre cetate și populația traco-getică din vecinătate. Dar lipsiau încă documentele epigrafice histriene, atât de așteptate, în care fapte de seamă și necunoscute din istoria Geților și a Tracilor să apară proaspete și revelatoare, umplând lacune întregi din cunoștințele de până acum asupra trecutului nostru preroman.

Însfârșit, azi avem și un asemenea document important. Este înscricția care a format nucleul comunicării foarte interesante ținute în primăvară la Academie de către d-l prof. Scarlat Lambrino. Distinsul elev și urmaș al lui Pârvan, a cărui activitate harnică și pricepută a putut fi prețuită și cu prilejul expoziției cetății Histria, organizată în astă primăvară în București, ne-a dat prin această recentă comu-

nicare cel mai de seamă eveniment din domeniul studiilor de protoistorie națională întâmplat dela apariția *Geticelor* lui Pârvan. Dintr'o înscricție pe care au scos-o la iveală săpăturile sale dela Histria și al cărei text mutilat de vitregia vremurilor l-a întregit și interpretat cu o desăvârșită competență, d-l Lambrino a reconstituit, printr'un studiu atent și stăruitor, cu o metodă științifică de o exemplară severitate, liniile principale ale unuia din cele mai obscure capitole ale istoriei Geților, anume capitolul privitor la epoca dintre Dromichete și Boerebista, epocă trecută aproape cu totul sub tăcere de către fărâmele de știri rămase dela istoricii din antichitate.

Înscricția, gravată pe o placă de marmoră, conține textul unui decret de prin preajma anului 200 înainte de Christos, prin care cetatea Histria acordă unui cetățean al ei, Agathocles al lui Antiphilos, mai multe onoruri pentru marile servicii pe care le-a adus în împrejurări din cele mai grele. În descrierea pe scurt a acestor împrejurări constă excepționala valoare istorică a decretului. Căci e vorba numai de fapte absolut noi, asupra cărora nu exista până acum nici măcar cea mai slabă umbră de bănuială. Din decretul lui Agathocles aflăm astfel că pe la sfârșitul secolului III înainte de Christos, Histria era sguđuită de un război civil, că profitând de această răsămiriță barbarii au început să amenințe cetatea, care n'a scăpat decât mulțumită apărării organizată de Agathocles, că Histria, ca și alte

cetăți din Dobrogea era sub ascultarea unui rege indigen din stânga Dunării, numit *Rhemaxos*, că împotriva acestor cetăți a pornit o serie de expediții de pradă *Zoltes*, căpetenia Tracilor, că într'una din aceste expediții *Zoltes* a ocupat Bizone, (Cavarna actuală), că Histria în mai multe rânduri a scăpat de atacurile lui *Zoltes* grație devotamentului lui *Agathocles*, care, fie prin negocieri, fie prin cumpărare cu bani (— odată a dat 600 monede de aur —), fie prin întocmirea unei rezistențe armate, a reușit să întoarcă cetele căpeteniei trace din drumul Histriei, și însfârșit, că, pentru a scăpa definitiv de amenințările lui *Zoltes*, Histria a cerut ajutorul protectorului ei transdanubian, *Rhemaxos*, la care a fost trimis pentru aceasta chiar *Agathocles*.

Toate aceste evenimente sunt dominate de numele a două căpetenii autohtone, *Rhemaxos* și *Zoltes*, a căror activitate atât de cuprinzător înregistrată în decretul histrian, deși petrecută numai în spațiul scurt de cinci ani, umple cu deducțiile pe care le sugerează o lacună de două veacuri din protoistoria sud-estului Europei.

Cele două căpetenii sunt în rivalitate. *Rhemaxos* stăpânește Dobrogea cu cetățile grecești de la Mare, care îi plătesc tribut regulat, așa cum face Histria. *Zoltes* le atacă și le pradă sau le cruță numai după obținerea unei sume importante, fără ca aceasta să-l împiedice de a reveni în anii următori în fața zidurilor lor cu aceleași intenții prădălnice. *Rhemaxos* apare ca un monarh în puterea cuvântului, cu un prestigiu statornic moștenit din vremuri vechi. Inscricția de la Histria îl numește rege (*basileus*). *Zoltes* nu e decât un simplu conducător militar care a ajuns pentru un moment să strângă pe Traci sub autoritatea lui, probabil cu condiția de a le oferi cât mai dese prilejuri de pradă pe seama cetăților elene dela Mare. Grecii din Histria, neputându-l chema „rege” ca pe *Rhemaxos*, îl asimilează cu un „archonte”.

Zoltes își are reședința în sud, în Balcani. Tracii pe cari îi conduce sunt cei stăpâniți altă dată de *Lysimach* și apoi de Celții dela *Tylis*. Faptul că acești Traci sunt acum sub autoritatea unui consăngean, care totuși n'a reușit să se impună ca un monarh propriu zis, dovedește că suntem într'o epocă de nestabilitate, nu mult după dispariția stăpânirii celtice. O epocă de turburări și de aventuri, care desigur se va termina prin găsirea unui echilibru sub o dinastie autohtonă statornicită. Dacă chiar *Zoltes* va fi fost în cele din urmă întemeietorul unei atari dinastii nu se poate ști. Decretul histrian al lui *Agathocles* ne-a făcut însă serviciul prețios de a ne preciza din istoria Tracilor de sud o fază caracteristică a acelei tranziții, nedocumentată de isvoarele de până acum, de la stăpânirea celtică la dinastia odrysă indigenă, pe care o cunoaștem mai bine în epoca romană.

Dacă despre *Zoltes* inscripția dela Histria ne spune clar că e căpetenia Tracilor, în schi nb nu ne spune nimic despre naționalitatea lui *Rhemaxos*. Totuși, numele lui, ca și amănuntele geografice pe care le oferă decretul

histrian, sunt suficiente pentru a deduce cu destulă siguranță această naționalitate. E ceea ce a făcut d-l *Lambrino*, în comunicarea sa de la Academie, printr'o argumentație documentată și convingătoare. *Rhemaxos* e Get. Centrul stăpânirii sale se află în apus, înspre Carpați, în Muntenia sau în Moldova. *Agathocles* când e trimis la el ca sol, ia o corabie și urcă pe Dunăre în sus. Puterea acestui rege are aceeași bază teritorială ca și a lui *Dromichete*. Autoritatea lui asupra Dobrogei și asupra cetăților grecești pontice precede pe a lui *Boerebista* cu un secol și jumătate.

Inscripția lui *Agathocles* ne arată astfel că acea impunătoare organizație politică a Geților, care intimidase pe *Alexandru cel Mare* cu prilejul expediției lui la Dunăre și care apoi se manifestase cu atâta tărie pe vremea războaielor lui *Dromichete* cu *Lysimach*, departe de a dispărea din pricina invaziilor celtice din secolul III înainte de *Christos*, așa cum se credea până acum din lipsă de isvoare, dimpotrivă, a crescut și mai mult, apărând, numai la o generație după primele vârtejuri ale acestor invazii, mai puternică și mai strălucitoare. Imperiul lui *Boerebista*, cea mai măreață alcătuire, pe care au realizat-o vreodată locuitorii pământului nostru, încetează de acum de a mai apărea ca un fenomen trecător datorit exclusiv hazardului și energiei norocoase a unui aventurier. El e faza finală a unei evoluțiuni mult mai vechi a statului getic, pe care luptele cu Celții nu l-au nimicit, ci, dimpotrivă, l-au oșelit. Intre *Dromichete*, care își dispută cu *Lysimach* țărmurile Dunării, și *Boerebista*, care e recunoscut ca suveran necontestat al țărmurilor mării dela *Nipru* până dincolo de *Balcani*, stăpânirea lui *Rhemaxos* asupra cetăților elene din Dobrogea constituie tocmai ultimul element care ne trebuia pentru a înțelege cum la această răspântie a tuturor văltoarelor de popoare, care e valea Dunării de jos, statul getic a reprezentat timp de secole încheiate o stâncă neclintită cu temelii trainice. Niciun moment din secolul IV până în secolul I înainte de *Christos*, această stâncă nu s'a cufundat sub valurile invaziilor efemere, nici chiar sub ale celor mai sgomotoase și mai impetuoase.

E o concluzie menită a modifica total concepția ce ne făcusem până acum despre protoistoria getică din vremea invaziilor celtice. Laconismul știrilor istorice în ce privește evenimentele petrecute prin părțile noastre în veacurile III și II înainte de *Christos*, era interpretat ca datorindu-se acestor invazii. Părea foarte natural ca Celții, acești fanatici iubitori de glorie și de aventuri, cari au umplut lumea de răsunetul isprăvilor lor, sdrobind regate strălucite ca *Macedonia* și *Tracia elenistică*, să fi reușit însfârșit a nimici statul lui *Dromichete*, scoțând pentru două secole numele Geților din istorie. Singura mențiune din această vreme despre Geți, aceea transmisă de *Iustin*, în care era vorba de înfrângerea regelui get *Orole* de către *Bastarni*, întăria și mai mult impresia că invaziile Celților ar fi avut de efect în Dacia, dacă nu chiar o desființare totală, în orice caz o fărâmițare și o extenuare a poporului get, corespunderând

unei decadențe politice dintre cele mai mizere. Numeroasele elemente celtice din toponimia Daciei, precum și constatarea pe cale arheologică a unei speciale înfloriri în Dacia din aceea vreme a civilizației numită Latène, civilizație semi-barbară de tip occidental, caracteristică Celților, sfârșiau prin a da acestei impresii autoritatea unei concluzii certe.

Acum această concluzie trebuie redusă la justele ei proporții. Realitatea ei corespunde unui important împrumut de civilizație occidentală de către Geți și chiar unor vremelnice infiltrații etnografice celtice în Dacia. Nu reprezintă însă nici o însemnătate din punct de vedere politic. E de admis ca în diferitele lupte care se vor fi dat la început între Geți și noii veniți, puterea getică să fi suferit înfrângeri apreciabile, însă aceste înfrângeri, cu totul trecătoare, n'au reușit nici un moment să clatine străvechea așezare getică în însăși rădăcinile ei. Celții au venit năvalnic, cu sgomot mult, pe neașteptate. Un moment au produs spaimă, au dobândit succese fulgerătoare. Dar, ca tot ce este adus de vânt, s'au risipit fără de urmă. Pe vremea inscripției

de la Histria nu mai jucau nici un rol în regiunile noastre. Inscripția, atât de bogată în amănunte, nu pomenește nimic despre ei. Singurii cari au ceva de împărțit pe aci sunt Rhemaxos Getul și Zoltes Tracul.

Decretul emis în onoarea lui Agathocles al lui Antiphilos de către cetatea Histria, ne dă prin abundența de fapte menționate și prin deducțiile revelatoare, pe care aceste fapte ni le îngăduie, o idee mult mai măreață despre trecutul Geților, decât aceea pe care o aveam până acum. Valoarea sa documentară e tot atât de mare ca și aceea a unei cărți noi a lui Diodor, care s'ar fi descoperit întâia oară în zilele noastre. Chiar mai mare, pentru că autenticitatea și exactitatea evenimentelor prezentate sunt mult mai asigurate într'un izvor epigrafic decât într'unul literar.

Pentru progresul remarcabil pe care-l reprezintă descoperirea și studierea acestui foarte prețios decret întru formarea unei concepții cât mai juste despre cei mai vechi strămoși ai noștri, d-lui Lambrino i se cuvin și cele mai vii felicitări și cele mai alese elogii.

RADU VULPE

CRONICA LITERARĂ

CARTEA FACERII DE EUGEN GOGA

Față de romanul d-lui Eugen Goga eram datori cu o completare. Am semnalat, în Mai 1929, (*Ramuri*), apariția primului volum din *Cartea Facerii*, fără însă a ne spune părerea critică. Precizam atunci rezervele de rigoare și ne luam obligația de a reveni când va ieși întreaga scriere. E momentul acum să ne achităm de un angajament.

Nu-l recenzăm totuși numai pentru punctul de vedere mai sus menționat. Există și alt determinant: socotim că în cele două tomuri este o construcție care merită să fie luată în seamă.

* * *

D-l E. G. nu este romancier de profesie. Direcționarea spre roman este o rezultată a vremii. Dacă ar fi viețuit sub alte semne, s. p., în zodia blagoslovită a memorialiștilor, și-ar fi canalizat impresiile obținute din contactul cu viața și războiul, în file de memorii. Ritmul contemporan l-a hotărât pentru epica la modă, o tentație de actualitate care l-a improvizat romancier.

Căci d-l E. G. nu are temperamentul postulat de canoanele romanului. D-sa se trage dintr'o familie în care poziția dărză și impetuoasă este o necesitate organică. Frate cu poetul, ziaristul și luptătorul Octavian Goga. Scrisul la amândoi este o unealtă care trebuie să transmită convingerea și să o sădească adânc. O coardă sonoră, cu timbru metalic; literatura nu este concepută ca oțioasă. Ea are un rost definit ca și pagina proaspătă a ziarului. Obligatoriu militantă. Caracteristică celor

doi Goga, Octavian și Eugen, dar și specificitate ardelenescă.

Așa fiind, este explicabil că dela un capăt la celălalt al *Cărții Facerii*, trece ideea în fir răsucit. Experiența războiului: cu osebite aspecte umane, coliziunile de idei, simțiri și energie, i-au furnizat d-lui E. G. un depozit de material pe care se cădea să-l înfățișeze ordonat, să-i dea o axă de rulare, să-l facă mobil printr'o idee-motor. Și de aci ecloziunea *Cărții Facerii*, roman întru atât cât folosește procedeele formale ale speței, dar în realitate o vibrantă producție retorică, în care piesele și pionii au roluri preconceptuate tactic în vederea unei bătălii. Andrei Retezeanu este executorul principiului etnic. Prin el trebuie să vină refacerea într'o lume decăzută. Economia compoziției dictează existența tuturor celorlalți: personajii de ambele sexe cari contracarează mersul celui central și altele cari îl susțin. O totală prevedere de ansamblu așa ca în Andrei Retezeanu să ni se ofere revelația unicului salvator, vestitorul lumii noi, următoare cataclismului. Din el cel bun, din el « Logosul » se va desprinde un Mesia al timpurilor. Copilul lui Andrei Retezeanu — călit în dureri și dezamăgiri, dar statornic în principiul eminenței autohtoniei — este steaua mântuitoare către care se întind brațele și se ațintesc privirile.

Din depresiunea războiului d-l E. G. s'a întors cu o credință fermă și indelebilă, ancorând în optimism. Spre deosebire de d-l Cezar Petrescu, pentru care zărilor se posomorăsc, se lasă greu și definitiv ca un capac

de întuneric, d-l E. G. închide *Cartea Facerii* ca un epilog irizat de degetele trandafirii ale aurorii. Sbu-
ciumul n'a fost zădărnice. Peste păcate a curs un delemn
incitant al purificării. Lumea dinainte se coboară în
sarcofagul morții și se înalță pe orizont steaua scipi-
toare a idealurilor curate. Iată etica înscrisă în funda-
mentul narațiunii. *Intunecare*, dimpotrivă, descopere
o recapitulare a celor ce au fost, cu un pas de desmăț
mai departe. Unde va fi adevărul, acolo se găsește rom-
ancierul vizionar.

Afirmam că d-l E. G. nu e romancier și că pledează
pentru o temă favorită. Realitățile dela sfârșitul osti-
lităților și până astăzi dau dreptate d-lui Cezar Petrescu
și fac din *Radu Comșa* o ființă veridică. Războiul, nu
ne-a scuturat de rele și blestem : suntem mai răi decât
am fost. Visurile mângâiate în geana tranșeelor s'au
spulberat, luându-le locul fluviul brutal dinainte de
prăpădul de foc și suferințe. Viziunea din *Intunecare*
este exactă. Autorul a palpat lumea cu o precizie
de diagnostician încercat. *Intunecare* nu este o criză
de subiectivism, ci o evidență intuitivă de perspicacitate
unui incisiv observator, care a examinat veacul în cur-
gere cu un ochi necrușător.

La d-l E. G., care străbate aproximativ același sector
ca și confratele său, concluziile se trag fals, în raport
cu datele sociale. Cele ce-am constatat dela încheerea
păcii și până în ziua de astăzi, ne interzic a fi opti-
miști. Idealurile unui Mesia ce va să vină, spre a schimba
drumurile, au asfințit cu ultima descărcare de armă.
Am uitat pe unde ne-am purtat pașii și sufletul, și per-
sistăm în aceleași văi infernale cași în zilele premergă-
toare războiului. Copilul lui Andrei Retezeanu — Mesia
care s'a născut îndată după măcel — desigur n'a crescut
și nu va crește. E osândit să rămână permanent în fașe,
fiindcă este ireal și de domeniul poeziei.

Unghiul de intuiție al d-lui Cezar Petrescu este un-
ghi de observator și romancier; iar privirea d-lui E. G.,
lipsită de sagacitate, nu răscălește profunzimile sociale
și nu are justea conveniență.

Optimismul d-sale, nefundat, e de natură declama-
torie. Este o teză susținută cu argumente fabricate în
uzina intelectuală proprie; nu operă de artă care pleacă
dela analiza vieții, ca să-i dea esența superioară și sinte-
tică.

Aceasta în cece privește problematica, mersul te-
matic conceptual. Se impune apoi a fi stabilite și
mijloacele de realizare : mediile și eroii cari concură
la exteriorizarea în ființă artistică a ideii dominante.

Deși departe de vastitatea ambianțelor și de multi-
plicitatea personajilor din *Intunecare*, totuși autorul
Cărții Facerii năzuește cam același lucru : fresca socie-
tății românești care a făcut războiul. La d-l Cezar Pe-
trescu panoul războiului este precedat de cadrul neutra-
lității și urmat de prezentarea primilor ani ai păcii.

În definitiv, poate, scurtarea cu cele două aspecte
n'ar avea importanță capitală, dacă fenomenul în sine,
marele act politic de arme, ar fi suficient înregistrat
în creațiune. D-l E. G. însă se limitează la o clasă so-

cială, cea de sus, boerimea și intelectualii; restul nu
apare decât rareori, ca actorii curioși cari scot capul
din culise. Teatrul unde se desfășură acțiunea este alcă-
tuit aproape exclusiv din saloanele bucureștene și ieșene.
În casele familiilor cu mari situații și în cluburile de
cărți sau întâlniri (al Albaștrilor dela Iași) se opresc
ecourile de pe câmpul de luptă, vuetul greu al stradei
și pătımirea masselor populare. De pe această scenă,
unde evoluează o minoritate, fragment al totului, se
fac deschizături prin cari zărim ceva din restul
priveștei. Surprinzător pentru d-l E. G. — mai apro-
piat prin origine și fire de mediile largi. Dacă în-
tâmplarea ar fi făcut să apară în mijlocul acestei clase,
atunci am avea o justificare.

Tranșeelor și luptelor nu li se rezervă decât o parte
cu totul redusă : un drum pe valea Prahovei, bătălia
de pe Argeș și un atac la Mărăști — în mare dispropor-
ție de inferioritate cu întinderea romanului. Viața
țăranelui, a cărturarilor entuziaști, a orașenilor în ge-
neral, nu intră — precum am spus — decât accidental,
în câmpul analizei sale. În schimb o' supărătoare stă-
ruință în preajma « boerilor » și parvenților, cercetați
până la amănuntul superfluu : Retezenii, Sorocenii și
Patridi. Rusul Cernomorski, francezul Lassarde sunt
aduși pentru a întregi același mediu, spre a demonstra
relațiile « elitei » românești sau pentru a servi note de
pitoresc. Harry Grünberg, este adevărat, trece drept
reprezentant al elementului evreesc dela noi. Tatăl lui,
la fel. Dar nu ca atare intră în ruaj. Invenția lor este
cerută de eroul protagonist, ca să se producă în Andrei
Retezeanu erupția sentimentelor de noblețe națională.

Ostașii țărani își găsesc exponenți în câteva figuri :
colonelul Vasilescu și soldații Piperea ori Năgailă.
Mentalitatea orășenească se oglindește în locotenentul
Mache Ploesteanu. Ardealul este rânduit să dea pentru
linia de desvoltare a epice, pe preotul Văleanu, pe fiica
sa Maria, pe Niculae — sluga stilată și aclimatizată în
București — sau pe Traian, fiul preotului Văleanu. În
rezumat, cam acestea sunt straturile în sânul cărora se
înjghebează acțiunea. Prea schematizate în puținii fac-
tori reprezentativi, față de extensiunea și grandoarea
epopeică a faptului. Actele mari, în deosebi războaiele,
au reclamat totdeauna romancierilor calități de regisori
ai mulțimilor și diversitate abundentă de planuri so-
ciale. Amintim *Război și pace* pentru tipul universal
sau citata operă a d-lui Cezar Petrescu. În această la-
ture lucrarea d-lui E. G. se resimte ca deficitară. De
aceea și apare ca frântură dintr'un ansamblu. Un nu-
măr de cercuri dintr'un sistem, nu redau decât parțial
figura înscrisă. Operația unilaterală ar fi admisibilă,
dacă în centrul preocupărilor, autorul n'ar fi plasat
războiul. Cum însă aceasta este ținta finală, deficiența
mediilor o considerăm defect.

Al treilea punct care urmează a fi precizat este acela
al eroilor. Mai toți porniți pe discursuri sau când nu
le țin ei, se însărcinează autorul să le debiteze. Astfel
că, peste tot, avem impresia de tribună. Enumărăm
o seamă : Retezeanu dinaintea mânăstirii Sinaia, fă-

când alăturarea cu Nôtre-Dame și mergând la o paralelă între civilizația românească și cea apuseană; discuția dintre același și Grünberg, însumând note de pleoarie pe teme în contradictoriu; Patridi etern înarmat spre a-și susține discursiv cinismul sau a-și justifica parvenitismul; contelui Cernomorskii, ca unui veritabil rus, planând în mistic, i se atribue monoloage de natură nihilistă, cu armătură furnizată de literatura și cugetarea rusească. Când nici eroii, nici autorul nu recurg la ample exhibiții oratorice, nu lipsesc dialogurile articulate din această substanță. Renunțăm la reproducerea textuale, suplinindu-le prin puține trimiteri Pag. 140, tom. I, dialogul Andrei Retezeanu — Coana Coralița; pag. 313, tom. I, dialog. Col. Vasilescu — A. Retezeanu; pag. 56—59, tom. II; pag. 82—84, tom. II; pag. 96—98 tom. II sau cap. V, tom. II. Am însemnat pe cele mai mari, dar sunt atâtea riposte pe multe pagini, purtând accente similare. Eroii, în deobște sunt încheiați din acte, gesturi și vorbe declamatorii și teatrale. Andrei Retezeanu este perpetuu în căutarea unei prize de originalitate; Col. Vasilescu, scrobît și rural, i se oferă prilejuri destule să-și pună în relief atitudinea înrudită în fond cu a lui A. Retezeanu și deosebită ca moduri de manifestare. Până și practicul Patridi se comportă în ton identic. Anne-Marie, Cernomorskii sunt victimele șablonului. Cu mișcări automate, cu conduite forțate și comandate. Doar oamenii simpli sunt dispensați de acest tratament: Niculae, Năgăilă, Piperea și câteva din personagiile de mâna doua, Mița ori actorii. Structura eroilor confirmă aserțiunea pusă în capătul acestor rânduri: că au fost plăsmuiți și distribuiți pe careurile șahului, cu scopul net de a da lovitură. Mișcărilor sunt organizate strategic pentru executarea tactică, care se întinde dela titlu la epilog. De aici rezultă artificialitatea. Pretindem romancierilor să ne dea viața, dar să nu-i vedeam anatomic și intenționat, articulațiile. Cum convenim să asistăm la înscenarea dramatică, cu condiția să nu ni se risipească iluzia printr'o descoperire a tehnice de care se uzează între culise și după fundal.

Eroii solemnii, gravi, și originali sunt obținuți printr'o examinare exterioară, atitudinală și verbală. Fără dozele trebuitoare de psihologism — forța radioactivă care dă vlagă organismelor literare. Nu trăesc prin ele, sunt doar proiecțiunile unei serii de diapozitive cu care conferențiarul își ilustrează subiectul. Stil de roman militant.

* * *

Și acum legitimarea lungului nostru popas, după ce am făcut eliminări de rândul întâi, când am ajuns la concluzia că scrierea d-lui E.G. nu se poate bucura de o părere favorabilă.

Am zăbovit în analiză, fiindcă romanul *Cartea Facerii* se integrează în întinsul plan al majorității scriitorilor

noștri, de a înfățișa societatea românească în legătură cu războiul. Punctul inițial al d-lui E. G. se anunță interesant prin material, idee și poziție față de confrății cari au abordat subiectul.

Ideea generatoare a «puterii de dincolo de moarte venită de peste veacuri din strămoși, puterea oarbă a unei tradiții întunecate» care însuflețește pe A. Retezeanu, este scheletul solid ce ar fi putut sprijini o operă valoroasă. Dar însăși această idee, prețioasă la început, are o derivație falsă, necorespunzătoare veracității sociale, în ultima parte a scrierii, când se prelungește în vaticinația unui Mesia.

Materialul întrebunțat, deși mărginit la minimum, este însemnat, pentru că aparține unei răscruci de vremuri.

Judecată în comparație cu literatura războiului, *Cartea Facerii* se vedește ca o încercare, între altele multe, apărute sau cari vor apărea de aici înainte. În erarhia arhitectonică, edificiul de căpetenie înfăptuit rămâne tot *Intunecare*. *Cartea Facerii* este o modestă construcție inspirată parțial fericit, ca proiect, dar executată defectuos. Pentru un scriitor debutant în gen, nereușita nu constituie o dezonorare. Din contră, credem că este o posibilitate de corectare. Dacă nu pentru sine, în orice caz pentru cei cari intenționează să se abată în aceeași direcție va fi o pildă utilă.

Conținutul ideologic, forma și afabulația, desigur, cum am arătat, nu satisfac dogmele literare. Romanul se va folosi de anumite categorii de lectori, de cei rezuși în pretenții, cari nu stabilesc distincții și nu procedează la judecăți comparative. Este necesară și asemenea producție, amuzantă și antrenantă. Nefiind o operă de lungă vitalitate *Cartea Facerii* aduce un serviciu cititorilor de gust mijlociu, cultivându-le plăcerea literară, încă neconsolidată la noi.

Pentru acest cuvânt, am dat atenție sumarelor rapsozii din epopeia națională a războiului nostru, în credința sigură că va fi o treaptă de schelă pentru înălțarea celei depline și perfecte, care niciodată nu apare spontan, ci este anterior pregătită.

Cu o creație literară mai mult lirică, suntem datori când se ivesc primele mijiri ale prozei epice, să le subliniem și să le drămăluim. Pe teren epic, remarcabilă este apariția în sine, într'o literatură fragedă caracterizată prin lirism. În capodoperile produse până acum, cota Eminescu n'a fost, nici vorbă, depășită, dar nici chiar egalată de categoria narativă. De altminteri nici nu ne putem aștepta, de vreme ce dela producerea primelor romane (lăsând la o parte pe D. Zamfirescu) n'au trecut decât cel mult zece ani. O radioasă tinerețe unde și cele mai neînsemnate semne se fac vrednice de atenție.

Și *Cartea Facerii* este un joc al acestor fragede încercări.

CONST. D. IONESCU

CRONICA PLASTICĂ

B O U R D E L L E

Cu o sensibilitate bogată, cu o putere de cugetare profundă, Bourdelle în sculptură nu poate fi echivalat decât cu Delacroix în pictură. Acești doi mari artiști cu aceeași putere creatoare de inovatori, au deschis căi noi în istoria artelor; ei sunt purtători de lumini ce străbat departe.

Fiu al unui meșter lucrător de mobile, Bourdelle încă din copilărie iubea modelajul, iubea arta de a construi și a da forme; tatăl său se pare că nu ignora calitățile aceluia ce trebuia să devină marele sculptor al vremurilor noastre. Epoca de dezvoltare a talentului său a fost un timp de îndelungă încordare; neconținut cercetător, atent observator, Bourdelle își deschide drum după legile personalității sale. El avea o mare „facultate de asimilare”, tot ceea ce constituia frumosul îl pasiona și căuta să și-l însușiască. Bourdelle a desemnat în creion și pastel, a pictat în ulei, a sculptat în piatră, în marmoră, în pământ ars și în bronz, cunoștea bine toată tehnica plastică și arhitectura.

Bourdelle a studiat sculptura și arhitectura tuturor timpurilor; el a lucrat după învățămintele antichității greco-romane și după îndemnul artei gotice, a învățat la școala lui Rude și Carpeaux, ale căror opere pasionau pe marele artist, prin dinamismul și armonia mișcărilor de grup. Dar marea influență pe care a suportat-o Bourdelle a fost tot Michel Angelo, acest tragic și genial artist al Renașterii, care a stăpânit aproape întreaga sculptură modernă. Dalou și Rodin i-au fost maștri în atelier; a lucrat ca și ei, dar nu s'a lăsat stăpânit multă vreme de acești modelatori de gânduri. Influența lui Rodin, ce pare să fi fost mai puternică, s'a simțit mai mult în ucenia sa decât în adevărata epocă de creație. Bourdelle a asimilat întreg trecutul artistic arhitectural și sculptural, din care apoi, prin forța temperamentului său, a născut opera personală. Personalitatea sa creatoare s'a format încet, cu trudă.

* * *

O teorie a artei după Bourdelle o putem desprinde din puținele pagini ce ne-au rămas scrise de el și în deosebi din monumentală sa operă. Bourdelle afirmă universalul în artă și remarcă rudenția câtorva principii fundamentale, cărora arta niciodată nu se poate sustrage. Despre antichitate pe care a cunoscut-o și a iubit-o atât de mult, el spune 1): „timpurile antice sunt de esență istorică și etnică, fiecare timp și fiecare rasă în operele sale aduce caracterele sale specifice. Dar legile fundamentale ale artei sunt imuabile; în structura tu-

turor operilor de adevărată artă Bourdelle vede aceeași logică internă, aceeași adaptare a materiei la spirit. „La bisericile bizantino-romane cari sunt pâinea spirituală a cugetării noastre, fruntea ta atât de senină, Apolon din Olimpia, a făcut să se închine lumii sale boltele înalte ale navelor. La fel Atena Poliade pare că a pornit din clara Acropole, pentru a reconstitui înțelepciunea sa în bisericile creștinilor”.

Bourdelle este o artă nouă. S'a spus că opera sa însemnează o revenire la arta antică; alții cred că e o revenire la arta medievală. Ambele considerațiuni sunt nedrepte pentru că Bourdelle a fost un adânc cunoscător al artei antice și medievale, dar niciodată el nu a imitat, nu a copiat ci numai a folosit experiența trecutului pentru o nouă sinteză în artă. Chiar când s'a inspirat din mitologia antică, Bourdelle realizează opere naturale, pline de realism, reanimează și exprimă vechile mituri într-o formulă nouă a omului modern. Bourdelle a făcut îmbinarea anticului cu modernul, a creat o operă nouă pe elemente tradiționale; prin armonizarea statuarului cu arhitecturalul el a reînvia t statuarul monumental, după expresia criticului de artă André Fontains.

Raportat la Carpeaux, Dalou, Rodin, nota esențial deosebită a lui Bourdelle este arhitecturalul; aceasta este marea sa inovație. Personagiile izolate sau în grup, fac una cu piatra din care sunt construite; figurile create exprimă echilibru, putere și sugerează o ambianță arhitecturală. Bourdelle dorește ca legile sculpturii să asculte de legile arhitecturii pentru că arhitectura este cea mai limpede formulă a artei; ea nu este decât o construcție logică reîncălzită de suflul vieții. Statuarul trebuie să redea prin procedeele sale, ritmul echilibrat arhitectural. „Arhitectura este miezul sculpturii și sculptura pentru a valora trebuie să fie o prelungire a arhitecturii. Adevărata arhitectură constă în încheierea rațională a elementelor prin raportarea lor la tot”. În același chip trebuie să construiască și sculptura. „Artistul trebuie să aibă senzația totului. Noi nu reconstituim nimic din ceea ce ne este străin. Noi nu putem crea chipul altuia”. Toată opera lui Bourdelle este expresia acestei concepții. Orice statuă a sa are un punct central, în funcție de care fiecare element al operei contribuie la echilibrul și armonia ansamblului.

Arta este întreg universul recreat în suflul unui om; arta este omul făcând legătura între spirit și materie; adevăratul creator în sculptură transpune cugetarea marmorei și marmora neliniștei omenești. Așa a înțeles, așa a gândit, așa a construit Bourdelle. Odată cu opera sa procedeele obișnuite ale legăturii între spirit și materie sunt cu mult depășite. El posedă în cel mai mare grad puterea de a-și adapta, de a supune voinței sale elementul material necesar creației. Bourdelle nu este

1) Cu ocazia expoziției dela „Musée Orangerie”, Februarie — Aprilie 1931.

sclavul pietrei, ci piatra se modelează după concepția sa; spiritul se concretizează în materie.

Dela concepția abstractă la opera concretă trecerea o face desemnul. Prin desemn imaginea capătă primele precizii pentru ca apoi să fie tradusă în concret. Artiștii greci iubind formele frumoase, în artele plastice căutau înainte de toate, linia ce constituie limita între corp și spațiu. Această tendință i-a dus la desemn pentru că numai astfel puteau să ajungă la o precizare în exprimarea formelor. Dar desemnul nu este o simplă trăsătură prin mijlocul căreia noi determinăm limitele unui corp, ci este expresiunea tuturor formelor acestui corp, este primul pas în modelajul corpului. Anticii au desemnat, Leonardo da Vinci, Ingres, Puvis de Chavannes au desemnat, Bourdelle a desemnat. Înainte de a sculpta o figură, Bourdelle căuta să-i prindă mișcărilor, căuta să prindă contururile ce exprimau viața ei interioară; pentru aceasta el a desemnat și a desemnat mult; prin simple linii izbutea să sugereze relieful figurilor. Se pare că aci stă secretul meșteșugului său prin care a realizat o operă de înaltă intelectualitate.

* * *

Izvorată dintr'o concepție originală, opera lui Bourdelle este expresia vie a personalității sale. O operă monumentală, variată și bogată este legată de numele său. Puține sunt creațiunile în cari să se simtă influențe străine. Astfel în timpul când lupta pentru a-și găsi o formă de expresie proprie temperamentului său, când era în căutarea adevăratei sale arte, a construit *monumentul dela Montauban*. În această vreme Rodin domnea peste sculptura epocii; sculptorii contemporani lui Rodin și cei după el nu se puteau descătușa de marea sa influență și trebuiau să meargă pe drumul deschis de el. Puțini sunt aceia cari s'au smuls din această dominație. Bourdelle a fost unul din aceștia și poate cel mai tare. În monumentul de la Montauban, prima sa operă mare, încă se simt influențele lui Rodin. Prin operele *Berbecul îndărătnic* și *Femea cu țapul*, Bourdelle face trecerea de la încercările timide către drumul marilor opere de sinteză. *Heracle arcașul*, *Centaurul murind*, baso-reliefulurile dela teatrul Champs-Élysées și frisele dela Opera din Marsilia sunt produsul primei epoci de creație originală.

Heracle arcașul este o adevărată bogăție de elan; prins în momentul când trage cu arcul, întreg corpul prin tensiunea mușchilor nu este decât o încordare. Cu privirea atentă, pierdută în depărtarea țintei, cu gura întredeschisă, figura arcașului este tot atât de expresivă ca și corpul întreg. S'a spus că acest om este o idee. *Centaurul murind*, dă în adevăr senzația unei vieți ce se sfârșește; cu capul plecat într'o parte, cu corpul greoi, înmuaiat, cu picioarele par'că tremurând, centaurul dă impresia că din moment în moment se va prăbuși lipsit de ultimul suflu al vieții. Bourdelle a prins bine contrastul între natura animală și cea umană îmbinate în concepția grotescă a centaurului. *Baso-reliefulurile dela teatrul Champs-Élysées*, sunt considerate de Louis Vaudoyer, ca fiind cele mai bune opere ale genului.

Bourdelle a știut să realizeze o sculptură adecuată zidului cu care face o unitate; figurile reprezentate nu dau impresia de adăogat ci de ceva care face parte din corpul arhitectural. *Comedia*, *Tragedia*, *Dansul* și *Muzica*, sunt simbolizate în figuri de o puternică și nouă expresivitate; mișcărilor lor sunt pline de patetic. Alte două grupuri, *Muzele alergând la chemarea lui Apolon* și *Sculptura cu Arhitectura*, au o mobilitate neobișnuită în opera lui Bourdelle, și o construcție ritmică. Cu toată complexitatea frescelor, ansamblul nu-și pierde nimic din unitate; este aci o admirabilă împletire a unității de acțiune. *Frisa Operei din Marsilia*, este o nouă realizare pe aceleași motive, cu o aceeași putere de ondulare și de ritm pe care o găsim și la Champs-Élysées. Figurile simbolice au o suplețe și o armonie ce le fac adevărate expresiuni ale dansului, muzicii și epopeii; materia în adevăr a devenit gând.

Bourdelle fiind crescut într'o atmosferă a ideilor liberatoare dela anul 1848, și-a închinat o mare parte din activitatea sa monumentelor comemorative ale triumfului libertății și dreptății. Astfel a conceput și ridicat *Monumentul Generalului Alvear*, liberatorul Argentinei, *Epopeea poloneză*, macheta monumentului minerilor dela Monceau-les-Mines, morți pentru Franța, etc. *Monumentul generalului Alvear* este compus dintr'o statuie equestră situată pe un soclu înalt; în colțuri, pe un pedestal se ridică patru statui simbolice reprezentând: *Forța*, *Elocvența*, *Victoria*, *Dreptatea*. În acest grup generalul Alvear este realizat într'o atitudine de măreție și triumf. Statuile simbolice au expresiuni vii; cu un elan puternic, cu atitudini de adâncă viziune, aceste statui sunt opere cu mult graiu. Întreg monumentul este construit într'o mare perspectivă. *Epopeea poloneză*, monument ce înfrumusețează una din piețele Parisului, constituie expresiunea unei adevărate forțe sculpturale. O coloană înaltă susține statuia poetului *Mikiewicz*, neobosit luptător al cauzei poloneze; cu un toiag în mână, mergând, poetul dă impresia unui adevărat profet pornit către drumul luminii și al libertății; figura sa plină de flacăra credinței în izbândă, concentrează sufletul întregii nații. La mijlocul coloanei este aplicată o *fecioară războinică*, care într'o supremă încordare lovește cu sabia. Această statuie ne amintește de Marseillaisa lui Rude. Cu gura strânsă, cu fruntea concentrată, fecioara mănuește sabia; este aci exprimată întreaga revoltă poloneză, după o sută de ani de oprimare. Pe soclu jos, baso-reliefuluri reprezentând scene din istoria poloneză. În acest monument se observă bine elementul arhitectural pe care Bourdelle vroia să-l imprime sculpturii. Concepută în profunzime, statuia fecioarei războinică prezintă mai multe planuri succesive: figura, draperia, aripele, etc. *Monumentul pentru minerii dela Monceau-les-Mines*, chiar numai în formă de machetă, emană o puternică viață; personagiile sunt vii, lanterna dă senzația de puternică lumină.

Fecioara cu Copilul este o capo-d'operă a sculpturii moderne; înaltă de șase metri, cu corpul mlădiat în

mantia-i lungă, Fecioara prezintă, scoate în relief Copilul Sfânt ce e plin de lumină. În plină încheiere a doctrinei sale și într-o totală stăpânire a mijloacelor sale de expresie, Bourdelle în această minunată operă, reînnoște vechiul subiect al artei religioase, fiind în același moment și nou și tradițional. Mulți critici de artă au văzut în această statuă o amintire a artei bizantine și anume în gătirea capului Fecioarei. Este destinată a domina una din culmile Vosgilor. *Carpeaux la lucru*, statuă plină de eleganță, reprezintă pe sculptorul francez ce a împodobit Parisul cu multe frumuseți. Imbrăcat în haina de lucru, ținând în mâna stângă o statueta iar în dreapta lutul încă moale, Carpeaux e prins într-o atitudine vioacă, activă, și totodată concentrat, adâncit ca în momentele creatoare. *Mâna disperată* este una din operele lui Bourdelle unde puterea sa de expresie este neîntrecută. Este aci o frământare tragică, o vibrație profundă și plină de mister; este aci ceva viu, puternic trăit unde spiritul a pătruns materia, unde materia este expresia spiritului; operă de rară valoare artistică. Figuri de o expresivitate neobișnuită sunt: *Imnul interior*, călugăriță în moment de rugăciune, care amintește de capul sfintei Ana dintr'un tablou de Da Vinci, după expresia unui fin cunoscător de artă și *Infirmiera*, tânără femeie cu privirea senină, într-o atitudine de așteptare a momentului de ajutor și mângâiere.

Cu busturile, Bourdelle ajunge la o profundă înțelegere și exprimare psihologică; pentru el reprezentarea unei persoane însemnează o coborâre adâncă în sufletul ei, o amănunțită cunoaștere a tot ceea ce constituie acea persoană. Numai o viziune totală, numai o pătrundere a vieții interioare poate duce la realizarea măscii unei persoane. În busturile lui Bourdelle nu găsim nimic simulat, nimic de prisos, nimic convențional, pentru că sunt trecute prin spiritul și sensibilitatea sa. Adevărata artă în măști iese din amestecul esențelor spirituale ale celui ce lucrează opera cu ale celui reprezentat; ambele personalități sunt tot atât de puternice dar sunt fuzionate în operă: ele se pătrund, se completează în crearea operei de artă. Așa a lucrat Bourdelle. *Beethoven* este sinteza a doua genii: Beethoven, zeul muzicii a fost construit după ce a fost trecut prin marele suflet al lui Bourdelle. Această operă este plină de acea luptă interioară tragică a geniului; este aci atâta adâncire, atâta concentrare și atâta durere închisă în solitudine și tăcere, încât unii critici de

artă cred că Bourdelle a realizat masca lui Beethoven sub impresia surdității marelui muzician. Bourdelle a studiat îndelungă vreme această mască; douăsprezece desene și picturi a făcut până ce a ajuns la un rezumat sintetic al elementelor esențiale. „Bourdelle a făcut ultimul desen al lui Beethoven în legătură cu forțele ascunse, cu furtunile, cu nopțile, cu vânturile, cu stelele și scâldat în dulcea lumină a lumii senine” 1). Arta sa, cu aceeași putere apare în busturile: savantul englez *G. Frazer*, *Anatol France*, *Dr. Roeberte*, *Dr. Simu*, arhitectul *Perret*, *Krisnamurii*, etc.

* * *

Intotdeauna când se pomenește de Bourdelle, Rodin pare că obsedează; pentru definirea caracterelor operei lui Bourdelle, comparația cu Rodin este ceva ce se impune în mod necesar, nu numai din motivul evidențierii micilor influențe pe cari le-a suferit Bourdelle de la maestrul său și de cari s'a eliberat complet în adevărata sa epocă de creație personală, ci comparația este necesară în deosebi pentru a putea desprinde ceea ce îi distinge. În adevăr, Rodin e dinamic și elastic, Bourdelle static și masiv; Rodin desprinde o adâncă tristețe și o profundă durere, Bourdelle un entuziasm grav și pur; în opera lui Rodin găsim o sensualitate și o voluptate puternică, în opera lui Bourdelle mai multă intelectualitate. Dacă Rodin este „zeul individualismului”, după expresia lui Paul Gsell, Bourdelle este „zeul disciplinei”. Rodin a exprimat în mod genial sentimentele intime ale persoanei umane, el a cercat adâncul sbuciumului nostru sufletesc; Bourdelle a exprimat printr-o excepțională logică, idei, un echilibru puternic și o disciplină a persoanei umane. Rodin ne redă impresia fugară, imediată, primitivă, Bourdelle impresia trecută prin sита raționamentului; la Rodin linia nu este definită, formele se pierd una în cealaltă, marmora pare lipsită de materialitate, fiindcă arta lui este mișcare, este joc de umbre și lumini ca pictura lui Degas, Monet și în deosebi Carrière; la Bourdelle dimpotrivă, linia este tare, figurile sunt precis tăiate și echilibrat construite, sculpturalul devine arhitectural. Opera lui Bourdelle, atât de variată și continuu reînnoită în creațiunile sale succesive, păstrează o unitate ca expresie a unui aceluiaș gând ce va străbate peste arta vremurilor.

ERNEST BERNEA

1) Elie Faure: „La Nouvelle Revue”, Aprilie 1931.

CRONICA MARUNTA

○ ANEXE LA ARTICOLUL « STAT ȘI CULTURĂ ».

Conținutul articolului nostru *Stat și Cultură* e rezultatul unor reflecțiuni, experiențe și confruntări îndelungate cu lumea politică românească ale unui om care, amestecat întâmplător și episodic în viața publică, nu și-a trădat în nici o împrejurare poziția impusă de calitatea de scriitor. Pentru cine ar găsi exagerate cuvintele noastre de caracterizare a omului politic în raport cu problemele culturale și ar continua cu neroadă speranță să atribuie aceluiaș om politic interes față de cultură, dăm aici câteva fapte rupte din vasta noastră experiență.

1. EDIȚIA NAȚIONALĂ EMINESCU. După ce în 1925, luasem prin *Gândirea* inițiativa unui mare monument al lui Eminescu în Capitală, chemat prin capriciul prietenos al d-lui Vasile Goldiș la secretariatul Ministerului Artelor, m'am gândit să dau o ediție de stat a operei marelui poet; un fel de Biblie artistică a poporului nostru. Alocasem, pentru aceasta, în bugetul anului 1927, suma de 700.000 lei. Dar ne-am isbit de o primă greutate: nu aveam un text unic, stabilit științific, al poeziilor lui Eminescu. Procedând prin eliminare, am apelat la d-l G. Ibrăileanu pentru stabilirea textului. Distinsul critic ieșean a primit după multe insistențe greaua sarcină. Astfel, studiile sale eminesciene, ediția publicată la d-l S. Ciornei și ambele discuții în jurul ei din ultimii ani sânt stârnite de inițiativa noastră.

Ce s'a întâmplat însă cu ediția de stat?

După câteva luni, a trebuit să ne retragem dela Minister. Acum începe politicianizarea inițiativei noastre. Succesorii au alocat sume noi de bani și au comandat lucrarea, firește, unui partizan politic. S'a plătit, în prealabil, pentru tipărire suma de 1.500.000 (Citește: un milion și jumătate!) S'au perindat de atunci feluriți miniștri; au trecut exact cinci ani! Ați văzut undeva ediția monumentală a statului? În 1929 s'au împlinit patru decenii dela moartea marelui poet. Ce prilej pentru un stat cultural de a institui cultul oficial al celui mai puternic făuritor de limbă românească! Dar nu! Ediția n'a ieșit, ediția n'are să iasă niciodată! Ministerul Artelor s'a desființat. Deci nimeni nu mai urmărește soarta acelei nenorocite ediții.

Concluzia: un gând pios, plantat în funcția culturală a statului, a căzut pe mâna politicianului și s'a transformat în simplă escrocherie. Bugetul țării se găsește azi furat cu 1.500.000, — în numele lui M. Eminescu.

2. CE E ACEEA « FILARMONICĂ »! Occidentală în activitatea și în ținuta ei, orchestra « Filarmoniceii » noastre e, fără discuție, cea mai subțire instituție muzicală a României. Toate geniile simfonice ale Europei ne-au încântat auzul mulțumită ei. Prezența acestei instituții a determinat emulația compozitorilor români și astfel posedăm azi o relativ foarte bogată creație simfonică autohtonă. Ani de zile, sub anonim, am scris împreună cu Al. Busuioceanu analizele tematice pentru

simfoniile și poemele sonore ale programelor. Ani de zile i-am urmărit activitatea cu fiecare concert. N'am văzut în tot acest timp un om politic român care s'o frecventeze. Era natural prin urmare, ca în parlamentul țării să auzim strigându-ne în cor pe reprezentanții națiunii, cu suveranul dispreț al ignoranței: « Ce e aia Filarmonică?! »

Ne găsim, în Decembrie 1926, cu bugetul Artelor la parlament, în subcomisiunea bugetară. Din această subcomisiune se cheamă că fac parte cei mai pricepuți în materie dintre deputați. Ei, bine, când discuția a ajuns la capitolul bugetar al « Filarmoniceii », un strigăt fioros de indignare universală a izbucnit: « Ce e aia Filarmonică? » Intr'adevăr, nimeni dintre deputații experți ai subcomisiunii Artelor nu știa ce-i aceea Filarmonică. A trebuit să ținem o prelegere despre istoria, rolul și însemnătatea ei în viața muzicală a țării. A trebuit să invocăm pe auguștii ei protectori: Regele Ferdinand care trăia și Prințul Carol care se găsea în exil. Cu mare anevoință am isbit să determinăm gorila politică să n'o șteargă, dintr'o singură labă, din buget. Dar nu explicațiile noastre ci numai numele regale invocate au contat ca argumente!

3. « NU VREM ARHIVĂ FONOGRAMICĂ »! Alt fapt, acesta mai recent. Tot la subcomisia bugetară, dar a parlamentului național-țărănist, în Decembrie 1930. Ar fi fost de așteptat ca reprezentanții « autentici » ai țărănimii să aibă un program precis pentru cultura populară, cel puțin. Sinceritatea democratică și starea înapoiată a satelor i-ar fi obligat la aceasta. Altfel ce rămâne (și ce a rămas?) din politica democratică decât stoarcerea sistematică a averii publice, după o exploatare demagogică, electorală, a instinctelor și apetiturilor maselor? Mi-a fost dat să fiu deputat în acest parlament dominat de un desguștător materialism. În atmosfera lui grea, de cafenea de samsari, n'a putut răsună absolut niciun glas pentru interesele culturii. L-ar fi sugrumat cu brutalitate apetitul materialist colectiv.

Experții culturali ai acestui parlament democrat suprimaseră, la discuția bugetului, suma alocată Arhivei Fonogramice. Am fost solicitat și am intervenit. Dar mi-a fost dat să aud dela reprezentanții « autentici » ai sufletului popular acest refuz inconștient: « Nu vrem Arhivă Fonogramică! Să se suprimă! » Cu alte cuvinte: Nu vrem ca melodiile acestui popor, fermecătoare ca puține altele în lume, să fie adunate și păstrate mai departe! Noi sântem democrați: vrem votul, dar nu sufletul acestui popor!

Mi-a trebuit oarecare trecere pe lângă ministrul Instrucțiunii, om iubitor de muzică, pentruca Arhiva noastră cu cele șapte mii de cântece culese, să rămână înscrisă cu ridicula sumă de... zece mii de lei! Dar măcar să rămână!

Ce poate face un singur om, în fața rezistenței masive a ostilității democratice împotriva problemelor culturii? Singură organizarea va impune!

4. «ARĂTAȚI-NE PROGRAMUL!» După înființarea faimoasei Educații a Poporului, ca anexă a spitalelor, în nedumerirea generală pe care o stârnise această invenție a cugetării democratice, câțiva profesori parlamentari au cerut, timp de un an, cât a funcționat — ca să zicem așa! — programul instituției. Trei miniștri s'au perindat în acel an la acelaș resort. Fiecărui i s'a cerut în repetate rânduri programul, în Cameră și în Senat. Răsfoiți debaterile în *Monitorul Oficial*: nu veți găsi absolut niciun răspuns din partea niciunuia dintre cei trei miniștri succesivi. Programul a rămas un mister dus în mormânt odată cu instituția ciulendrelor cinematografice.

Dar, în timpul insistențelor întrebări și al unei campanii de presă unanimă, revăd pe banca ministerială figurile celor trei miniștri succesivi: rumegând imperturbabili ca în fața unei iesle pline. Dece atâtea vorbă pentru un fleac de program?

5. PREMIILE NAȚIONALE. Le găsisem înființate la Ministerul Artelor, dar foarte inegale. Și le-am uniformizat: 100.000 pentru proză, 100.000 pentru poezie, 100.000 pentru plastică, 100.000 pentru muzică. Deci 400.000 anual pentru emulația artelor creatoare. Lucrul a părut, probabil, o enormitate de vreme ce, rând pe rând, ele s'au suprimat. Anul acesta rămăsese unul singur. Când s'a acordat lui Cezar Petrescu, laureatul național a descoperit că recompensa de stat supraviețuește redusă la 40.000. În prea înalta sa înțelepciune, statul a devenit econom.

Există totuși mari premii naționale pentru caii de curse, pentru găinile de rasă, pentru boxeuri, iar acum în urmă pentru samsarii internaționali ai bietului nostru grâu.

Cine ar putea interveni pentru reinființarea premiilor artei decât elita creatoare organizată în corp profesional?

6. TOCMEALĂ ȘI PĂCĂLEALĂ. Cele câteva fapte amintite, luate dintr'o sută altele, se referă la toate guvernele de până ieri. Acesta — la guvernul actual. Un poet dintre cei mai înzestrați se găsea într'o mizerie groaznică. N'avea nici de o pâine zilnică pentru el și pentru familia lui. Am intervenit la un secretar general actual să-i dea o slujbă vremelnică într'o localitate climaterică. Era în perioada electorală. Secretarul general, la care interveniam pentru un lucru așa de ușor și așa de uman, candida pentru Senat la Universitatea din Iași, căci e profesor acolo. Cum eram votant, am făcut un pact: eu cu prietenii mei de Facultate să-i dăm voturile; el să numească în această slujbă vremelnică un poet de mare talent, dar muritor de foame. De acord.

A venit ziua votării. Luptă mare. Eu și prietenii mei de Facultate i-am dat nouă voturi. Când s'a despuiat scrutinul, d-l secretar general avea exact cu nouă voturi mai mult decât adversarul său. E senator al Universității; cu voia colegilor mei, aş putea zice: alesul meu. Merita fiindcă e un om subțire.

Dar... după alegere, a uitat acordul. Locuri pentru acele localități balneare și climaterice avea mai multe. Ei, bine, în toate acele locuri a numit lichele, căzături morale, ce vreți. Poetul meu a rămas să-și roadă unghiile în cafenea și să cugete în stanțe la grațitudinea și la obrazul omenesc.

«Ritmul nou» e la fel cu cel vechiu față de arte. Ba mai crunt fiindcă e cadentat de oameni așa zicând: subțiri.

7. PRIGOANA SCRITORILOR. Fuseseră numiți atașați de presă în străinătate scriitori și ziaristi, pe lângă nechemăți și agramați. Rând pe rând, scriitorii au fost suprimați: Radu Dragnea, Oscar Walter Cisek, Ștefan Nenițescu, Dragoș Protopopescu. Funcționează în schimb, nesupărați de nimeni, celebrul domn Luculescu la Paris și nu mai puțin celebrul domn Rosenthal în America. Cei vreo doi scriitori cari au mai rămas la posturile lor, sub teroarea suprimării, strecoară zilnic în presa străină laude pentru puternicii zilei dela București, — ca să-i îmblânzească!

Tot astfel în țară: primii funcționari cari au fost găsiți inutili pentru ritmul nou au fost scriitorii. În schimb, un individ cu trei clase de liceu e azi conducătorul mișcării artistice.

Acesta e oare voievodatul cultural pe care l-a visat Măria Sa Regele Carol II?

Lucruri de felul acestora posed atâtea încât aş umple cinci volume. Unele le-am fixat în presa zilnică, altele în paginile acestei reviste. Din cele amintite aici rezultă încăodată indiferența și ostilitatea omului politic față de problemele culturii românești. Adevărul acesta, de altfel, l-a trăit dureros fiecare scriitor, fiecare pictor, fiecare sculptor, fiecare compozitor muzical. În fiecare dintre ei sângeră un ostracizat al vieții de stat român.

Nu există decât un remediu: organizarea, conștientă de ceace trebuie, a tuturor forțelor creatoare de cultură. Vrem să îndeplinim în viața poporului nostru, cu concepțiile noastre, măcar un rol analog cu acela al artiștilor din Rusia Sovietică.

COLABORAREA CULTURALĂ. Cititorii noștri cunosc din numerele anterioare ale *Gândirii* pe d-l Heirich Zillich, directorul revistei săsești *Klingsor*, din Brașov, — poet, nuvelist, eseist și animator al mișcării culturale germane dela noi. Prin articolul său, *Colaborare culturală*, publicat în numărul de față, confratele dela Brașov ne întinde o mână plină de propuneri. N'o face întâia oară. Revista pe care o conduce stă dovadă a acestei bune dispoziții, programatice, de apropiere și de colaborare.

Considerațiile pe care le face Heirich Zillich, în articolul său, asupra diferențelor regionale, și a diferitelor influențe europene în configurația spirituală a României mari concordă, în mare parte, cu cele formulate de Radu Dragnea în substanțialul său studiu *Spiritul românesc creator*, publicat deasemenea în *Gândirea*.

Critica pe care o face Heinrich Zillich politicii românești față de problemele culturii minoritare concordă, în mare parte, cu aceea pe care o facem noi în articolul *Stat și Cultură*. Cu o deosebire: Heinrich Zillich judecă această politică atribuindu-i o ostilitate specială împotriva minorităților când, de fapt, ea are aceeași ostilitate față de problemele specifice ale culturii românești.

Cunoaștem și noi amărăciunea strecurată în articolul confratelui sas. Acum o lună și jumătate am vizitat împreună cu Radu Dragnea pe marele pictor Hans Eder, în casa lui bătrânească dela Noa, dintre brazi.

— Ce-ai mai lucrat Hans? I-am întrebat curioși să admirăm vigoarea noilor sale pânze.

— Nimic! oftă Hans Eder. Dece să mai lucrez? Pentru cine? Nimeni nu mai cumpără!

L-am întrebat despre Fritz Kimm, puternicul desenator și portretist.

— S'a făcut administrator de moșie cu zece mii de lei pe lună, la d-1 X. Altfel muria de foame.

La Brașov, cași la București, o stare identică.

Din restricția identică poate să nască o colaborare strânsă. Ii mulțumim lui Heinrich Zillich că a tras, curajos, liniile acestei colaborări.

CINCINAT PAVELESCU, poetul *Serenadei*, scoate de două numere o revistă: *Brașovul Literar*. E o nouă regrupare a *Ritmurilor* pe care le conduceau doi poeți locali, I. Bran-Lemeny și I. Focșeneanu. Brașovul nu e numai un centru săses ci totdeauna unul vechiu românesc. Când intri azi în biserica Sfântului Nicolae din Scheiu, și se moaie inima în înduioșare că afli la strană venerabilele cărți de ritual tipărite, toate, în

tiparnițele de odinioară ale cetății de sub Tâmpa, Tradiții glorioase mijesc în periodicele Brașovului actual, cum e documentata *Țara Bârsei*, redactată de profesorul Axente Banciu, cum sânt atâtea încercări literare, până la revista simpatică a lui Cincinat Pavelescu, secundat în special de tânărul publicist de frumoasă pasiune, Ion Focșeneanu. Sub acest raport Brașovul de după războiu înfățișează aspecte mult mai interesante decât Clujul care, deși universitar, a renunțat aproape cu totul la aventurile literare inutile, invadat cum e, până la ultimul adolescent, de un mizerabil spirit politic.

Dar — Cincinat Pavelescu director de revistă la Brașov? Pentru cine cunoaște ordinea culturală de dinaintea războiului, iată un prilej de fructuoase considerații. Cincinat a fost bardul răsfațat al saloanelor aristocratice din Capitală, unde se gusta scânteaia spiritului, amabilul ascuțit al epigramei și moliciunea languoasă a unei flori de vers. În acel mediu de conveniențe elegante și-a trăit el poezia, admirat, căutat, solicitat. Războiul a încheiat acel capitol de viață, iar în cel nou, abia deschis, Cincinat s'a simțit străin. Salonul omului politic de azi e ornat, nu cu eleganțe și poezie, ci cu samsari și clientela electorală. Madrigalul și epigrama au devenit palide și anacronice în fața pamfletului dur și a șantajului de presă care corespund noilor moravuri ale țării. Cincinat a trăit în aceste două lumi, adorat de întâia, ignorat de a doua. Verva lui stropită cu foi de trandafir nu putea fi gustată de omul democratic. Cincinat, cu meseria lui de magistrat, a devenit trubadur rătăcitor din oraș, în oraș, dela o margine la alta a României Mari. Poposit în Brașov, a scos o revistă: lumea s'a schimbat, poetul acesta, pe care noi îl iubim, a rămas acelaș.

NICHIFOR CRAINIC

